

LIUDAS JOVAIŠA

## Jėzaus Draugijos generolo korespondencija su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiais: temos ir adresatai

---

*Ką rašai, reikia dar geriau apgalvoti nei tai, ką sakai. Mat kas parašyta, išlieka visam laikui kaip liudijimas, šito negalima pataisyti ar pakomentuoti taip lengvai kaip ištartą žodį.*

Šv. Ignacas Lojola – pal. Petruui Faberiui, 1542 m. gruodžio 10 d.<sup>1</sup>

ANOTACIJA. Straipsnis skirtas Jėzaus Draugijos Romos archyve (daugiausia – fonduose *Germania* ir *Epistolae Nostrorum*, taip pat fonduose *Polonia* ir *Epistolae Externorum*) saugomai XVII a. – XVIII a. vid. Ordino generolo korespondencijai su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiais. Laiškai, kurių adresatai / adresantai buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai, apžvelgiami teminiu principu, išskiriant padėkos, prašymo, užuojautos pareiškimus, rekomendacijas, prašymus tarpininkauti, laiškus fundacijų ir Marijos sodalicijų reikalais, konfliktų reguliavimui skirtą epistoliką, prašymus dėl Jėzaus Draugijos narių šventimų paankstinimo, dėl jų paskyrimo tam tikroms pareigoms, taip pat dėl kandidatų priėmimo (ir buvusių jėzuitų grąžinimo) į ordiną.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Jėzaus Draugija; Jėzaus Draugijos generalinis vyresnysis; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVII–XVIII a.; epistolika.

---

<sup>1</sup> Cit. pagal: Cándido de Dalmases, *Tėvas Ignacas*, iš vokiečių kalbos vertė Danutė Budreikaitė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 243.

Korespondencinės komunikacijos intensyvumu išsiskyrusios Jėzaus Draugijos<sup>2</sup> archyvinis palikimas – viena didžiausių lituanistinių (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų) šio žanro rašytinių šaltinių sandaugė. Jėzuitiškosios epistolikos palikimas – turbūt gausiausias tarp visų LDK institucijų rašytinio paveldo; kiekybės požiūriu su juo varžytis gali tik svarbiausių Lietuvos didikų giminių (pirmiausia Radvilų ir Sapiegų) archyvinė korespondencija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių epistolika iš esmės dar tebelaukia šio žanro tyrinėtojų dėmesio, tačiau jau esama viltį teikiančių ženklų<sup>3</sup>.

Jėzaus Draugijos Romos archyve (*Archivum Romanum Societatis Iesu*, toliau – *ARSI*) išliko svarbiausias tėvo generolo susirašinėjimo su įvairiais korespondentais iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lietuvos jėzuitų provincijos masyvas. Absoliučiai didžiausią jo dalį sudaro „vidinė“ vienuolijos korespondencija tarp generolo ir provincijolų, namų rektorių, konsultorių, pavienių Draugijos narių. Laiškų, kuriuos generolas rašė LDK piliečiams ne-jėzuitams (arba kuriuos šie siuntė generolui), santykinai nedaug, tačiau tai įdomi, įmanoma aprėpti ir iki šiol specialaus dėmesio nesulaukusi<sup>4</sup> korespondencijos rūšis. Būtent ji ir yra pagrindinis šio straipsnio tyrimo objektas.

Čia aptariamo šaltinių masyvo „nepažinumą“ lituanistikos požiūriu bene geriausiai iliustruoja faktas, kad neabejotinai garsiausias tekstas – 1583 m. Merkelio Giedraičio laiško Klaudijui Aquavivai ištrauka – ilgą laiką buvo pažįstama ir cituojama iš 1768 m. išleistos Stanislovo Rostovskio parašytos jėzuitų Lietuvoje pirmojo šimtmečio istorijos. Tik 2015 m. ši ištrauka paskelbta remiantis originalu (*ARSI, Epp. Ext. 15, l. 84–84v*)<sup>5</sup>. Pastaraisiais metais keli lituanistinės jėzuitų epistolikos fragmentai „įdarbinti“ atskleidžiant šv. Kazimiero kojos kaulo relikvijų dovanojimo Florencijos kunigaikščiui Kozmui

<sup>2</sup> Ordino įkūrėjas šv. Ignacas Lojola, parašęs 7000 laišku, yra tikras XVI a. Europos epistolikos „čempionas“. Žr. John W. O'Malley, *The First Jesuits*, Harvard University Press, 1993, p. 2–3, 9.

<sup>3</sup> Čia minėtina Mariolos Jarczykows monografija *Korespondencija i literatura okolicznoscio-wa w kręgu magnaterii Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019.

<sup>4</sup> Autoriui nežinomos ir panašia prieiga grįstos nelituanistinės publikacijos.

<sup>5</sup> *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVIII a.: Šaltinių rinkinys*, sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, Nr. 54, p. 80–81.

Medičiui peripetijas<sup>6</sup> ir Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus biografijos detales<sup>7</sup>, šia medžiaga naudotasi tyrinėjant Lietuvos provincijos jėzuitų kaip dvaro kapelionų-misionierių veiklą<sup>8</sup>.

Susirašinėjimas, susijęs su Draugijos generolu kaip adresatu arba adresantu, Romos jėzuitų archyve struktūruotas geografiniu-chronologiniu arba instituciniu-chronologiniu principais. Dalis laiškų išliko rinkiniuose, susijusiuose su Lenkijos ir Lietuvos provincijų (skyrus „Polonia“) arba Vokietijos asistencijos (skyrus „Germania“) jėzuitais. Kita dalis išsklaidyta visą Draugiją aprėpiančiuose skyriuose, skirtuose jėzuitų rašytiems laškams („Epistolae Nostrorum“) ir neįzuitų epistolikai („Epistolae Externorum“). Išrinkti lituanistinę medžiagą iš tokios didelės dokumentų sancaupos per gan trumpą laiką leido nepamainomas įrankis – Lenkijos jėzuitų istorikų parengtas ir Krokuvoje išleistas polonistikos repertorijus, kuriame anotuoti su Abiejų Tautų Respublika susiję tekstai<sup>9</sup>. Nenutylytina ir kita palanki aplinkybė – kolegos ir bičiulis Vytauto Ališausko svetingumas, leidęs straipsnio autoriui ramiai peržvelgti čia aptariamus šaltinius kelių apsilankymų Amžinajame Mieste metu.

Adresato / adresanto požiūriu straipsnyje aptariamą korespondenciją galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji, nepalyginamai gausesnė – tėvo generolo rašyti laiškai (maždaug 345), iš esmės apimantys XVII a. pradžios – 1755 m. laikotarpį. Dauguma jų (apie 245) išliko fonde „Germania“, dar apie 100 – fonde „Epistolae Nostrorum“. Tai ne laiškų originalai, o jų juodraščiai. Kita epistolikos dalis, laiškai generolui, – gerokai kuklesnė (jų – vos 36). XVI a. pabaigoje – XVII a. viduryje rašyti Lietuvos didikų laiškai išliko archyvo fonduose

<sup>6</sup> *Capolavori della storia della devozione a San Casimiro: Lituania-Italia: Catalogo = Masterpieces of the History of the Veneration of St. Casimir: Lithuania – Italy: Catalogue*, testo della mostra a cura di / compiler and author of the text Sigita Maslauskaitė-Mažylienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2018.

<sup>7</sup> Liudas Jovaiša, „Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus *curriculum vitae*“, in: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, sudarė Martynas Jakulis, (Bažnyčios istorijos studijos, IX), Vilnius, 2018, p. 83–167.

<sup>8</sup> Andrea Mariani, „Aktywność jezuickich kapelanów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, t. 1, 2015, p. 37–82.

<sup>9</sup> Lituanistinės epistolikos požiūriu aktualūs šie tomai: Andrzej Paweł Bieś SJ [et al.], *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1: *Polonia*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002; t. 3: *Germania*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006; t. 4: *Varia*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.

„Epistolae Externorum“ (13 Radvilos Našlaitėlio laiškų, 7 – Valerijono Protasevičiaus, 6 – Jurgio Radvilos, 2 – Eustachijaus Valavičiaus, po vieną – Merkelio Giedraičio ir Mikalojaus Paco) ir „Polonia“ (du Alberto Stanislovo Radvilos laiškai, po vieną – Leono Sapiegos, Eustachijaus Jono Tiškevičiaus, Jono Kazimiero Kopečiaus, Zigmanto Karolio Radvilos). Sudėjus LDK didikų rašytus ir jiems adresuotus laiškus, kaip adresatai ir adresantai drauge dažniausiai figūruoja LDK kancleris Albertas Stanislovas Radvila (23 laiškai), Vilniaus vyskupas Mikalojus Steponas Pacas (17 laiškų), Vilniaus vaivada Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (13 laiškų), Vilniaus vyskupai Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (11 laiškų) ir Eustachijus Valavičius (9 laiškai). Dažnai susirašinėta su kitais Romos katalikų vyskupais – Valerijonu Protasevičiumi, Jurgiu Tiškevičiumi (po 7 laiškus), Abraomu Vaina, Jurgiu Radvila (po 6 laiškus), Mykolu Zenkavičiumi (5 laiškai), taip pat Kijevo unitų metropolitais – Juozapu Benjaminu Rutskiu (7 laiškai) ir Rapolu Korsaku (6 laiškai). Be jau minėtų A. S. Radvilos ir M. K. Radvilos Našlaitėlio, išliko ir pluošteliai laiškų vienam kitam didikui pasauliečiui – Marcijonui Mykolui Oginskiui (6 laiškai), Kazimierui Oginskiui, Mikalojui Faustiniui Radvilai, Kazimierui Leonui Sapiegai, Liudvikui Pociėjui (po 4 laiškus).

Šioje vietoje dera pastebėti, kad Romos jėzuitų archyve išlikęs laiškų skaičius nebūtinai atspindi vieno ar kito korespondento pozityvią reikšmę ar įtaką Jėzaus Draugijai Lietuvoje. Viena vertus, korespondencija išlikusi gana atsitiktinai – netolygiai įvairiais chronologiniais laikotarpiais (pvz., fonde *Germania*, kuriame susitelkusi didžiuma korespondencijos, ji baigiasi 1738 m., tad, pvz., nėra išlikusio nė vieno laiško, skirto didžiajai jėzuitų geradarei Elzbietai Oginskytei-Puzinienei). Kita vertus, epistolikos kiekis nebūtinai atliepia kokybinę reikšmę – nemaža laiškų yra „diplomatinio“ pobūdžio, juose reiškiamą protokolinę pagarba svarbiems pareigūnams, sveikinama juos užėmus (naują) svarbų postą. Trečia, kai kuriais atvejais (pvz., vyskupo Bžostovskio) gana gausią korespondenciją galėjo lemti ir įtampos bei nesutarimai su Lietuvos jėzuitais arba tiesiog vienas konkretus reikalas (dauguma laiškų Vilniaus vyskupui Mikalojui Steponui Pacui susiję su šv. Kazimiero relikvijų dovanojimu Toskanos kunigaikščiui Kozmui Medičiui).

Nors aptariamos šaltinių grupės teikiama informacija ribota (fragmentiška ir nevienalytė), ji verta specialaus dėmesio. Kokiais reikalais ir su kokiais asmenimis Lietuvoje daugiausia susirašinėjo Jėzaus Draugijos generolas? Kaip

buvo sprendžiami išskylantys klausimai? Ko tikėtasi ir prašyta iš tėvo generolo? Kokiais atvejais tėvas generolas savo iniciatyva rašė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams ir kaip – prašydamas? sveikindamas? perspėdamas? dėkodamas? Be mėginimo apibūdinti korespondencijos leitmotyvus ir pavienes detales, straipsnyje vienu kitu atveju bus pamėginta nušviesti Draugijos sprendimus bei laikyseną korespondencijoje minimais klausimais, pasitelkiant ir kitus šaltinius, pirmiausia – Draugijos narių biografinę medžiagą<sup>10</sup>. Tyrimo chronologija apims XVII–XVIII a. korespondenciją, nuošalyje paliekant geriau žinomų XVI a. pabaigos asmenybių – Valerijono Protasevičiaus, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio, Jurgio Radvilos<sup>11</sup> – laiškus.

#### KOESPONDENCIJOS KELIAVIMO IR INFORMACIJOS PERDAVIMO APLINKYBĖS

Prieš pereinant prie laiškų turinio aptarimo, vertėtų pažymėti keletą dalykų, susijusių su jų forma – siuntimo aplinkybėmis. Iš paskirų frazių matyti, kad kai kurie generolui skirti laišškai atkeliaudavo ne paštu, o buvo pristatomi per kitus į Romą su reikalais vykstančius asmenis. Dažniausiai tai buvo jėzuitai, matyt, vienuolijos reikalais vykstantys į Romą. Antai graikų katalikų Bažnyčios Kijevo metropolito Rutschio laiškas 1622 m. generolą pasiekė per Lietuvos jėzuitų provincijos prokuratorių t. Joną Gruževskį (Germ. 113-I, p. 100), kito metropolito Korsako 1638 m. – per t. Grigalių Cislaką, taip pat prokuratorių (Germ. 113-II, p. 754), didiko Mykolo Kazimiero Paco 1675 m. – per neįvardytą Lietuvos jėzuitų provincijos prokuratorių (Epp. NN. 7, p. 405).

<sup>10</sup> Čia minėtina *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996 (toliau – *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*), ir Lietuvos jėzuitų provincijos trumpieji / metiniai katalogai (*Catalogi breves*).

<sup>11</sup> Žr.: Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000 (monografijoje remtasi ir ARSI saugomais Radvilos Našlaitėlio laiškais); Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. VII, Roma, 1972, p. 235–267; Kęstutis Smilgevičius, „Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600): galia katalikybės tapsmo ir sklaidos tarnystėje“, in: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, sudarė Martynas Jakulis, (*Bažnyčios istorijos studijos*, IX), Vilnius, 2018, p. 29–82; Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.

Kai kada vyskupų laiškai buvo perduodami per jų įgaliotinius, kitais reikalais siunčiamus į Romą. Taip Baltazaras Saladzevičius 1621 ir 1626 m. vežė vyskupų Valavičiaus ir Vainos (Germ. 113-I, p. 24–25, 230–231), Jonas Nevelskis 1647 m. – vyskupo Jurgio Tiškevičiaus (Germ. 113a, p. 96), Mikalojus Novacijus 1627 m. – metropolito Rutskio (Germ. 113-I, p. 302) laiškus. Dar vieną metropolito Rutskio laišką 1622 m. generolui atvežė į Graikų kolegiją Romoje atvykę studijuoti graikų apeigų katalikų dvasininkai (Germ. 113-I, p. 54). Rečiau įvardijami pasauliečių laiškų gabentojai – tokie kaip A. S. Radvilos kapelionas t. Kristupas Zalevskis, 1646 ir 1650 m. vykęs į Romą (Germ. 113a, p. 78, 204).

Iš kai kurių tėvo generolo atsakymų matyti, kad laiške raštu buvo išdėstoma ne viskas. Vyskupo Valavičiaus įgaliotinis Saladzevičius 1621 m. ne vien pristatė laišką generolui, bet ir tiksliai išaiškino dalykus, kuriuos jam buvo pavesta pranešti; grįžęs pas vyskupą pasiuntinys jau turėjo būti pranešęs tai, apie ką kalbėta, tad generolas, siųsdamas laišką Valavičiui, nusprendė tų dalykų nebekartoti (Germ. 113-I, p. 24–25). Smolensko vaivadijos pakamario Stepono Antano Chrapovickio nuopelnus generolui 1727 m. apsakė į Romą atvykęs Lietuvos jėzuitų provincijos prokuratorius t. Boguslovas Gizbertas (Germ. 117, p. 346). Ir atvirksčiai – iš Romos parvykstantis asmuo neretai būdavo įgaliojamas adresantui atsakymą detaliau išdėstyti žodžiu. 1631 m. tai turėjo padaryti vyskupo Abraomo Vainos pasiuntinys Žemaičių kanauninkas Matas Babinovskis (Germ. 113-II, p. 455), o 1687 m. Minsko kolegijos fundatoriui Marcijonui Oginskiui plačiau išaiškinti reikalą pavesta iš Romos grįžtančiam provincijolui (Germ. 116, p. 49–50). Pavieniais atvejais, matyt, reikalavusiais ypatingo diskretiškumo, atsakymas per pasiuntinį apskritai buvo perduodamas vien žodžiu. Neįvardytos fundacijos reikalą su Draugijos geradariu Mykolu Koščicu aptarti 1682 m. pavesta iš Romos išvykstančiam provincijolui (Epp. NN, t. 7, p. 608). Kartais adresantui atsakyti turėdavo, atrodo, Romoje tiesiogiai nesilankęs ir tik laišku gavęs generolo instrukcijas jėzuitas. Laiške Gardino kolegijos retorikos klasės mokiniui Pavlovskiui 1690 m. nurodyta, kad platesnius paaiškinimus jam turįs pateikti t. Jonas Szedzinskis, tuo metu gyvenęs Vilniaus profesų namuose (Germ. 116, p. 117). 1693 m. perduoti generolo nuomonę antrą kartą prašančiam grąžinti į Draugiją Vilniaus katedros penitenciarijui Stanislovui Ditrichovskiui turėjo Vilniaus noviciato rektorius t. Baltazaras Dankvartas (Germ. 116, p. 191–192).

Kai kada laiškuose paminimi ir kokie nors kiti su jų turiniu susiję dokumentai. Antai 1636 m. laiške Vilniaus katedros kapitulos prelatui Martynui Žageliui užsiminta apie Lietuvos provincijolui siunčiamą leidimą priimti geradarijo Žagelio padidintą fundaciją Vilniaus kolegijos misionieriams (Germ. 113-II, p. 681), o LDK kancleriui Albertui Stanislovui Radvilai skirtą Pinsko kolegijos fundacijos akto priėmimą įgaliotas parvežti ir įteikti provincijos prokuratorius Simonas Ugnievskis (Germ. 113-II, p. 680–681); dokumentą šiam geradariui perdavė Lietuvos provincijolas Jokūbas Lachovskis (Germ. 113-II, p. 702).

Kaip matyti iš XVII a. korespondencijos, dažniausiai į laiškus, siųstus iš Lietuvos teritorijos, generolas atsakydavo praėjus 2–3,5 mėnesio po jų parašymo; XVIII a. šis intervalas sutrumpėjo ir dažniausiai svyravo tarp 1,5 ir 2 mėn. Greičiausi fiksuoti atsakymo atvejai – 35 dienos 1738 m. (Epp. NN. 31, p. 93–95) ir 37 dienos 1712 m. (Germ. 116, p. 813–814) bei 1715 m. (Germ. 117, p. 51). Skyrėsi ir atsiprašymo už vėlyvą atsakymą atvejai: XVII a. – praėjus 4,5–8 mėn. nuo laiško parašymo (Germ. 113-II, p. 538–539, 547, 553), XVIII a. – ilgiau nei 3 mėn. (Epp. NN. 31, p. 246–249, 344). Kas lėmė skirtingą laišku keliavimo greitį? Bendrą spartėjimo tendenciją turėjo lemti greitesnė ir efektyvesnė komunikacija; vienalaikiai skirtumai aiškintini tiek natūraliais pašto ar keliautojų tempų netolygumais, tiek skirtinga laiško išsiuntimo vietų dislokacija – korespondentas Brastoje galėjo pagrįstai tikėtis, kad jo siunčiamas laiškas Romą pasieks greičiau nei Polocke gyvenančio adresanto.

Negreitas atsakymas (jei jis laiške buvo fiksuojamas ir dėl jo atsiprašoma) paprastai buvo susijęs su tuo, kad gautas laiškas buvo keliavęs ilgai (Germ. 113-II, p. 538–539, 547, 553; Epp. NN. 31, p. 344). Dažniausiai, matyt, kaltas buvo paštas – antai 1699 m. vasario 21 d. generolas atsakinėjo iškart į du Jonušo Višniovieckio laiškus, rašytus 1698 m. spalio 29 ir gruodžio 2 d. ir gautus paskutiniu paštu (Germ. 116, p. 379–380). Kai kuriais atvejais laišakai galėjo vėluoti ir dėl juos gabenusių į Romą vykstančių asmenų (1740 m. atsiprašinėta, kad atsakymas užtrunkęs dėl laiško nešėjų kaltės, Epp. NN. 31, p. 246–247; 1704 m. pastebėta, kad Vilniaus žemės teisėjo Mykolo Koščico laiškas t. Mikalojui Narmuntui pasiųstas dar sausio mėn., tačiau generolą pasiekęs tik gegužę, Germ. 116, p. 586–587). Vienu atveju generolas prisipažino pats delsęs atsakyti, laukdamas žinių iš Lietuvos provincijolo (Germ. 113-I, p. 38a). Vis dėlto, kaip matyti iš pasitaikančių užuominų, į gautus laiškus paprastai buvo atsakoma negaištant – paprastai per porą dienų (ne ilgiau nei per savaitę).

Nemažą dalį iš abiejų pusių siųstų laiškų galima laikyti protokolinais-kurtuaziniais – jais buvo perduodami sveikinimai, išreiškiama padėka ar užuojauta. Svarbesnius Lietuvos didikus, matyt, prijuočiančius Draugijai, generolas pasveikindavo pareigų gavimo proga, kaip, pvz., Polocko vaivada tapusį Domininką Slušką (Epp. NN. 7, p. 734–735), 1735 m. – LDK kanclerį ir Vilniaus vaivadą Mykolą Servacą Višnioveckį (Germ. 117, p. 630), vyskupais ordinarais paskirtus Vainą (Germ. 113-I, p. 257–258), Tiškevičių (Germ. 113a, p. 198), Bžostovskį (Germ. 116, p. 78–79), Mikalojų Steponą Pacą (Epp. NN. 12, l. 6or), Karolį Petrą Pancežinskį (Germ. 117, p. 276–277). Generolą išrinkimo proga savo ruožtu sveikindavo ir pirmieji Lietuvos didikai bei aukštieji dvasininkai, kaip antai Kazimieras Jonas Sapiega (Epp. NN. 7, p. 622–623), Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (Germ. 117, p. 433), Vilniaus vyskupai Tiškevičius 1652 m. (Germ. 114, p. 29), Bžostovskis 1708 m. (Germ. 116, p. 703), Zenkavičius 1751 m. (Epp. NN. 33, p. 336). Neaišku, kokia dalimi yra išlikusi tėvo generolo korespondencija, tad būtų rizikinga spręsti, ar generolas sistemingai sveikindavo visus aukščiausius Lietuvos pareigūnus, vyskopus ir pasauliečius, ir atvirkščiai – ar šie pasirūpindavo pareikšti pagarbą kiekvienam naujai išrinktam Jėzaus Draugijos vyresniajam. Straipsnio autoriui susidarė įspūdis, kad tokie pasveikinimai veikiau atsitiktiniai: išreikšti kitais reikalais kreipiantis į pareigas neseniai gavusį adresatą, pasiūsti atsitiktinai kam nors pranešus apie naują paskyrimą arba skirti asmeniui, su kuriuo palaikomi artimesni ryšiai. Beje, kartais, rašydami generolui savais reikalais, proga jį pasveikinti pasinaudodavo ir žemesnio rango adresantai, pvz., Senųjų Trakų benediktinų abatas Krizostomas Zigmantas Zdrowskis 1687 m. (Germ. 116, p. 48) ar p. Joana Stryjenska iš Gardino 1731 m. (Germ. 117, p. 437). Išimtis iš šios „pareigybinių“ gratuliacijų rutinos – t. generolo sveikinimas Lietuvos kariuomenės vadui Mykolui Kazimierui Pacui Chotino pergalės (1673) prieš turkų kariuomenę proga (Epp. NN. 7, p. 351).

Draugijos generolas nepraleisdavo progos išreikšti dėkingumo Lietuvos didikams už įvairaus pobūdžio geradarybes. 1674 m. Mykolui Kazimierui Pacui, Mikalojui Steponui Pacui, Kazimierui Pacui, Aleksandrui Kotovičiui dėkota už intervenciją oficialios Stanislovo Kostkos beatifikacijos reikalu<sup>12</sup>

<sup>12</sup> 1670 m. Klemensas X leido jėzuitams ir Abiejų Tautų Respublikos vyskupijos minėti pal. Stanislovo šventę lapkričio 13 d., tai laikoma beatifikacijos akto (datuojamo XVII a. pradžia)



(Epp. NN. 7, p. 351–352), 1678 m. vyskupui Mikalojui Steponui Pacui – už Lenkijos provincijos tėvo Jurgio Ludinghauseno Wolffo išplėšimą iš nelaisvės ir „eretikų“ rankų (Epp. NN. 7, p. 471, 475–476; įvykis plačiau nežinomas), 1688 m. etmonui Kazimierui Jonui Sapiegai – už tai, kad neleido Polocko kolegijos valdose apsisototi kariuomenei ir kad atleido nuo didžiosios mokesčio dalies (atrodo, šia proga nurodyta už geradarį paaukoti 500 Mišių) (Epp. NN. 7, p. 688–689). 1727 m. kovo 29 d. rašytais laiškais generolas reiškė padėką didikams (Karoliui Petruui Pancežinskiui, Mykolui Servacui Višnioveckui, Vilniaus vaivada Liudvikui Pociėjui, Trakų vaivada Kazimierui Oginskiui), palaikiusiems jėzuitus ginčo su Vilniaus pijorais metu ir prisidėjusiems prie to, kad karalius patvirtintų Vilniaus akademijos privilegijas (Germ. 117, p. 343–345). Retkarčiais dėkota ir už tiksliau neįvardytus gerus darbus – pvz., Vilniaus vyskupui Zenkavičiui 1732 m. (Germ. 117, p. 465). Sprendžiant iš laiško datos ir iš to, kad apie juos, „suteikusius mūsų reikalams tokią veiksmingą apsaugą“, pranešė Vilniaus kolegijos rektorius, manytina, jog turėtas omenyje palaikymas Vilniaus jėzuitų akademijos byloje su pijorais dėl aukštesnio lygio katalikiškos edukacijos monopolio. Neretai generolas pasinaudodavo proga pareikšti formalų-protokolinį dėkingumą už palankumą apskritai. Tokie atvejai randami laiškuose Vilniaus vyskupui Abraomui Vainai 1632 m. (Germ. 113-II, p. 504), Oršos kunigui Martynui Sikorskiui 1645 m. (Germ. 113a, p. 24), LDK pakancleriui Kazimierui Leonui Sapiegai 1646 m. (Germ. 113a, p. 43), Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui 1647 m. (Germ. 113a, p. 96).

Dažniausiai generolas dėkodavo Lietuvos kilmingiesiems už jų materialinį dosnumą (fundacijas). 1677 m. padėkos laiškas už dosnumą Nesvyžiaus kolegijos atžvilgiu siųstas neįvardytai Radvilienei (Epp. NN. 7, p. 450), 1720 m. už dosnumą Naugarduko kolegijai dėkota Nalibokų ir Niehnievičių klebonui Stanislovui Kučinskiui (Germ. 117, p. 190), tačiau nekonkrečių padėkų fundacijų atvejais pasitaikydavo retai. Dažniausiai buvo įvardijama, už ką dėkojama: Albertui Stanislovui Radvilai 1651 m. – už papildomą 40 tūkst. auksinų donaciją Pinsko kolegijai (Germ. 113a, p. 213–214), Smolensko kanauninkui ir Mozyriaus klebonui Simonui Puciatai – už paramą Juravičių misijai, jos naudai atsisakant beneficijos (Germ. 117, p. 248–249), 1727 m. Mykolui

---

papildymu. 1674 m. pal. Stanislovas paskelbtas vienu iš šventųjų Abiejų Tautų Respublikos globėjų, žr. <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-kostka-h-dabrowa-swiety-wiesz>

Višnioveckui – už Pinsko kolegijoje funduotą teologijos kursą (Germ. 117, p. 343–344). Lygiai taip buvo įprasta įvardyti konkretų padėkos pavidalą. Dažniausiai tai buvo dvasinės privilegijos ir malonės – namų fundatoriaus titulo suteikimas, pavedimas visos Draugijos maldoms ir priėmimas į visos Draugijos nuopelnus. Mirus Leonui Sapiegai, paskelbtam Brastos kolegijos fundatoriumi, visos Draugijos kunigams nurodyta už jį paaukoti po 6 Mišias, o broliams – sukalbėti po 6 rožinius (Germ. 113-II, p. 540). Karaliaus Vladislavo Vazos broliui, vyskupui Karoliui Ferdinandui Vazai 1644 m. dėkojant už Vilniaus profesų namams parodytą „didžiulę geradarybę“, jis paskelbtas namų fundatoriumi ir nurodyta Draugijoje už geradarį paaukoti maldas, tokiems fundatoriams numatytas konstitucijose (Germ. 113-II, p. 935). 1687 m. kancleris Marcijonas Oginskis, suteikęs fundaciją, įgalinusią Minsko rezidenciją pakelti kolegija, tapo Draugijos nuopelnų ir gerų darbų bendrystės dalyviu; be to, jam ir kitam Minsko rezidencijos geradariui, Trakų vaivada Kiprijonui Povilui Bžostovskiui, suteikti Minsko kolegijos steigėjų ir fundatorių vardai (Germ. 116, p. 49–50). Panašia privilegija (fundatoriaus titulo suteikimu ir nurodymu visoje Draugijoje už jį paaukoti Mišias) atsidėkota ir p. Tobijui Jeronimui Grochovskiui, kuris drauge su žmona fundavo Nesvyžiaus terciatą (Epp. NN. 7, p. 734). Visos Draugijos Mišiomis ir maldomis pagerbtas ir LDK kancleris bei Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (Epp. NN. 34, p. 418–419); nuopelnų bendrystė suteikta LDK Tribunolo maršalui Marcijonui Oginskiui ir jo žmonai Teresei bei LDK kancleriui Kazimierui Čartoriskiui (Germ. 117, p. 167, 168). Į tokį Draugijos dėkingumą galėjo pretenduoti ne vien pirmieji Lietuvos didikai ir dosnūs solidžių fundacijų teikėjai. Iš generolo laiškų matyti, kad Draugijos nuopelnų bendrystės privilegijos būdavo suteikiamos ir „eiliniams“ bajorams – tokiems kaip Vilniaus vaivadijos raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis ir Polocko kolegijai ypatingai nusipelnęs Smolensko stalininkas Aleksandras Rybinskis (1723 m.; Germ. 117, p. 271, 272). Kai LDK dvaro maršalas Jonušas Višnioveckis 1699 m. pats kreipėsi dėl priėmimo į Draugijos nuopelnų bendrystę privilegijos, generolas pavedė parengti šį dokumentą (Germ. 116, p. 379); panašiai (generolas pasirūpinęs, kad troškimas būtų patenkintas) atsakyta Trakų vaivadienei B. Unichovskienei, kuri 1700 m. paprašė maldų ir Mišių už velionį vyrą (Germ. 116, p. 442–443).

Iš daug rečiau pasitaikančių padėkos Draugijos generolui atvejų galima minėti Kijevo unitų metropolito Kiprijono Žochovskio 1686 m. reikštą padėką

už Vilniaus profesų namų prepozito pagalbą bazilijonų generalinei kapitulai (Germ. 116, p. 30) ir Lietuvos pranciškonų konventualų vizitatoriaus dėkingumą neįvardytiems tėvams jėzuitams (Epp. NN. 31, p. 374), o taip pat Brastos vaivados Eustachijaus Jono Tiškevičiaus laišką, kuriuo šis dėkojo už savo tikro brolio (t. Jurgio Tiškevičiaus) paskyrimą Lenkijos jėzuitų provincijolu (Pol. 77-I, l. 69r).

Kartais vienos ar kitos koresponduojančios pusės padėką apčiuopiamiau išreikšdavo laišką lydinčios dovanėlės. 1626 m. generolas dėkojo vyskupui Abraomui Vainai už gražų rožinį (*elegantem sane e precatoriis globulis contextam coronam*), perduotą per Baltazarą Saladzevičių (Germ. 113-I, p. 230–231), LDK kancleriui A. S. Radvilai 1648 m. – už gintaro dirbinį (gavo laišką *una cum pretiosis ex succino manoribus*, Germ. 113a, p. 123), o 1656 m. – už paties didiko knygą apie Kristaus kančią, autoriaus dedikuotą Draugijai<sup>13</sup> (Germ. 114, p. 199). Savo ruožtu generolas siuntė neįvardytą *pium munusculum* Vilniaus vyskupui Konstantinui Kazimierui Bžostovskiui (Germ. 117, p. 157).

Bene rečiausiai korespondencijoje šmėkšteli užuojautos motyvas. 1622 m. generolas liūdėjo dėl vyskupo Eustachijaus Valavičiaus seserėno Mikalojaus Zavišos SJ mirties (Germ. 113-I, p. 91), o Albertas Stanislovas Radvila (Germ. 114, p. 10) ir vyskupas Mikalojus Steponas Pacas (Epp. NN. 12, l. 46r–v) laiškuose reiškė užuojautą mirus generolams Francescui Piccolominiui ir Giovanniui Paolo Olivai.

## TARPININKAVIMAS IR REKOMENDACIJOS

Aukštas vieno iš svarbiausių Katalikų Bažnyčios ordinų generolo autoritetas lėmė tai, kad jam buvo rekomenduojamos – sunku pasakyti, grynai kurtuaziškai ar esant realiam kokio nors užtarimo poreikiui – įvairios į Romą atvykstančios personas. Tai galėjo būti vyskupo įgaliotinis, atvykstantis atlikti vizito *ad limina* (tokią misiją vyskupo Jurgio Tiškevičiaus pasiūstas 1647 m. vykdė

<sup>13</sup> Turimas omenyje leidinys *Historia Passionis Christi, punctatim animae devotae per tres libros et capita exposita, auctore [...] Alberto Stanislao Radzivillo [...]*, Varsaviae: in officina Georgii Försteri, 1655; prieiga internete: <https://polona.pl/item/historia-passionis-christi-punctatim-animae-devotae-per-tres-libros-et-capita-exposita,NzQwNTA1NTI/1/#info:m etadata>

Žemaičių kanauninkas Jonas Nevelskis, Germ. 113a, p. 96), įtakingo didiko atžala (1629 m. generolas pagarbiai priėmė vieną iš Leono Sapiegos sūnų, Germ. 113-I, p. 391) ar koks nors kitas savais reikalais atvykstantis dvasininkas ar vienuolis: 1635 m. generolas pažadėjo globą į Romą atvykusiam Smolensko vyskupui nominatui Petruui Parčevskiui, rekomenduotam LDK kanclerio Alberto Stanislovo Radvilos (Germ. 113-II, p. 620–621), o 1639 m. buvo pasiruošęs patarnauti Maltos ordino riterio Zigmanto Karolio Radvilos rekomenduotam ir į Maltą vykstančiam (į ordiną norinčiam įstoti?) asmeniui, savo ruožtu suteikdamas jam savo rekomendaciją (Epp. NN. 4, p. 134). Rečiau rekomendacijų pasitaiko generolo siųstuose laiškuose. 1622 m. generolas rekomendavo Kijevo metropolitui Juozapui Benjaminui Rutskiui du baigusius studijas (?) ir namo grįžtančius (?) bazilijonus (?) (Germ. 113-I, p. 63), o 1635 m. tam pačiam Rutskiui ir LDK kancleriui A. S. Radvilai – Romą paliekantį Pinsko graikų apeigų vyskupą Rapolą Korsaką (Germ. 113-II, p. 623–624).

Dalis rekomendacijų buvo kryptingai orientuota – jomis prašyta užtariamus asmenis priimti į jėzuitų administruojamas įstaigas. 1622 m. generolas ne tik pasirūpino nedelsdamas priimti vyskupo Valavičiaus rekomenduotą Stanislovą Orlovskį į Vokiečių kolegiją, bet ir pažadėjo dėti visas pastangas, kad kolegijos prefektai ir profesoriai rodytų jaunuoliui ypatingą dėmesį ir šis galėtų pateisinti į jį sudėtas geradarių viltis (Germ. 113-I, p. 91). Į Graikų kolegiją 1637 m. buvo priimti du minėtojo Rapolo Korsako, tuomet jau Kijevo unitų metropolito, sūnėnai (Germ. 113-II, p. 692), 1644 m. – du jo įpėdinio Antano Sielivos rekomenduoti asmenys (Germ. 113a, p. 2–3). Kijevo graikų apeigų katalikų vyskupai taip pat kreipdavosi prašydami priimti bazilijonus ir į Prahos bei Olomouco popiežiškąsias seminarijas. 1635 m. lapkričio 3 d. generolas pranešė pavedęs Bohemijos provincijolui paruošti dvi vietas Prahos alumnate Korsako, tuomet Pinsko vyskupo, siunčiamiems jaunuoliams, tačiau netrukus, gruodžio 15 d., jau turėjo atsiprašyti, kad dėl Vokietijos negandų (t. y. Trisdešimtmečio karo) ten nelikę vietos Korsako sūnėnui (Germ. 113-II, p. 627–628). 1686 m. atsakant metropolitui Kiprijonui Žochovskiui dėl bazilijonų alumnų priėmimo į Prahos ir Olomouco alumnatus pastebėta (apsidraudžiant?), kad generolas neturįs absoliučios valdžios šioms įstaigoms (Germ. 116, p. 31).

Iš epistolikoje pasitaikančių užuominų matyti, kad kartais į Draugijos generolą buvo kreipiamasi kaip į įtakingą ir autoritetingą asmenį, prašant padėti išspręsti reikalus popiežiaus kurijoje. Panašu, kad būtent tokiu

klausimu į generolą 1669–1670 m. kreipėsi Trakų vaivada M. S. Pacas; generalinis vyresnysis pavedė tuo pasirūpinti Lenkijos provincijos prokuratoriui t. Steponui Mališui ir tikėjosi, kad reikalas bus sutvarkytas išrinkus naują popiežių, t. y. pasibaigus tarpuvaldžiui po Klemenso IX mirties (Epp. NN. 6, p. 240–241). Veikiausiai ir 1671 m., žadėdamas tam pačiam Pacui padėti, kuo galės (Ep. NN. 7, p. 286), generolas turėjo omenyje popiežiaus kurijos įstaigose tvarkytinus formalumus – kaip šįkart galima nuspėti, susijusius su didiko pasauliečio, nominuoto Vilniaus vyskupu, santuokos reikalais. 1628 m. atsakydamas vyskupui Vainai generolas atkreipė jo dėmesį, kad perspektyvesnis galėtų būti kitoks, nei prašytojo nurodytas, kelias (*Cum tamen negotii, de quo agitur, conditionem et viae, ut vocant, secretioris arctissimum hoc tempore aditum, eumque miris difficultatibus obseptum considero, incipio magnopere timere, ne post longissimas moras tandem alia ab ea, quam Dominatio Vestra Illustrissima cupit, via sit ineunda*, Germ. 113-I, p. 331). Įdomus tarpininkavimo Aleksandro Gosievskio prašymui dėl Smolensko vyskupijos atvejis, kuomet Smolensko vaivada prašė generolą perduoti laišką kardinolui Francesco Barberinui. 1635 m. rugsėjo 8 d. laiške generolas pranešė pats įteikęs laišką kardinolui ir žodžiu rekomendavęs reikalą, tačiau perspėjo, kad kita pusė nestokojanti galingų užtarėjų. Vis dėlto šis laiškas taip ir liko neišsiųstas, o spalio 27 d. Gosievskiui parašyta jau kitaip: generolas pajutęs, kad karalius remiantis kitą pusę, ir pabijojęs, kad kitų rekomendacijos čia ne kažin ką lemsiančios; nematydamas galimybės vaisingai pasitarnauti šiuo reikalu, savo patarnavimus atidedąs palankesniai laikui (Germ. 113-II, p. 650 ir 625–626).

Galima numanyti, kaip Draugijos generolui turėjo įkyrėti kasdien iš viso pasaulio gaunami panašaus pobūdžio prašymai. Vis dėlto dar labiau erzinti galėjo tokie laiškai, iš kurių nebūdavo aišku, ko norima, ir tekdavo papildomai aiškintis. Antai 1626 m. vasario 21 d. Kijevo metropolitui Rutskiui generolas žadėjo padėti kuo galįs, tačiau prašė nurodyti konkretų reikalą (Germ. 113-I, p. 240).

Išskirtine (tiek laiko, tiek laiškų gausos prasme) lituanistine generolo tarpininkavimo epopėja galima laikyti korespondenciją šv. Kazimiero relikvijos dovanojimo Toskanos kunigaikščiui Kozmui III Medičiui reikalu (1675–1678 m. generolo laiškai M. S. Pacui – Epp. NN. 7, p. 383, 471; Epp. NN. 8, l. 146v, 177v–178r; Epp. NN. 10, l. 308v–309r; 1677–1679 m. Kozmo Medičio laiškai generolui – Epp. Ext. 36, l. 1r, 28r, 32r, 38r). Įdomu, kad generolas ne vien pirmasis (1675 m.) kreipėsi į Vilniaus vyskupą kunigaikščio Kozmo prašomas,

bet ir po to dar kelerius metus susirašinėjo su abiem suinteresuotais asmenimis. Susidaro įspūdis, kad kunigaikštis ir vyskupas kažkodėl taip ir neperėjo prie tiesioginio kontakto (arba jis buvo gana atsitiktinis), nes generolas vis referuodavo vyskupui Pacui apie Kozmo III dėkingumą, o 1678 m., džiaugdamasis, kad jo vilčių išsipildymas jau arti, kunigaikštis rėmėsi generolo laišku, prie kurio buvo pridėtas ir Vilniaus vyskupo laiškas (*Con mia singola contentezza veggo nella carta obbligante di V. Paternità, e nell'altra acclusavi del degnissimo Prelato di Vilna, ben vicino a maturarsi l'adempimento di quelle speranze che nacquero dai favori della Paternità V.*, Epp. Ext. 36, l. 28r).

#### INSTITUCINIAI REIKALAI: FUNDACIJOS IR SODALICIJOS

Negausi, tačiau dalykiniu požiūriu bene reikšmingiausia korespondencijos dalis – susirašinėjimas apie „reikalus“, skirtas naujų fundacijų suteikimo / priėmimo sąlygoms ir Švč. Mergelės Marijos sodalicijų steigimui ir jų veiklai. Pirmuoju atveju korespondencija liudija apie fundacijų derinimo procesą, atskleidžia fundatorių lūkesčius, suteikia žinių apie nerealizuotus sumanymus. 1682 m. bajorui Mykolui Koščicui pranešta, kad fundacijos reikalą su geradariu pavesta aptarti iš Romos išvykstančiam provincijolui (Epp. NN. 7, p. 608). Neaišku, ar čia turėta omenyje 1703 m. realizuota terciato Vilniaus Šnipiškėse fundacija, ar kitas sumanymas; taip pat neaišku, už kokią fundaciją Švč. Mergelės Marijos garbei (Polocke?) 1685 m. dėkota Kristupui Stabrovskiui, įspėjant, kad kol kas neaišku, ar Draugijai ji priimtina (Epp. NN. 7, p. 726). Jurgio Tiškevičiaus 1635 m. sumanymą funduoti Švč. Mergelės Marijos valandų (kursto) atlikimą ir Mišias Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo garbei Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčioje 1635 m. generolas pagyrė, pavesdamas provincijolui paskirti tam tinkamą koplyčią ir numatyti laisvą nuo kitų pamaldų laiką (Germ. 113-II, p. 599), tačiau dėl nežinomų priežasčių ši fundacija taip ir nebuvo realizuota.

Problemas, kylančias dėl įtampos tarp fundatorių aspiracijų ir jėzuitų reikalavimų, atskleidžia keletas laiškų Babruisko misijos (nuo 1623) ir rezidencijos (nuo 1630) reikalų<sup>14</sup>. Vietos seniūno Petro Tryznos iniciatyva,

<sup>14</sup> Šioje pastraipoje laiškų informacija papildoma enciklopedinėmis žiniomis (*Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 51).

jam suteikus pradinį dovanojimą, čia iš Nesvyžiaus buvo atsiųsti ir Tryznos dvare apsigyveno du tėvai jėzuitai. Kaip matyti iš 1625 m. generolo laiško Tryznai, jie netrukus buvo atšaukti, nes trūko žmonių įprastinėms tarnystėms, ypač prasčiau 1624–1625 m. maro epidemijai. Matyt, reaguodamas į geradario nepasitenkinimą, generolas tuomet atsiprašinėjo negalįs deleguoti dviejų tėvų nuolatiniam rezidavimui ir žadėjo, kad Babruiską, turėdami progos, lankys ir, kiek galės, tenai užtruks iš Nesvyžiaus atvykstantys tėvai (Germ. 113-I, p. 227–228). Pirmojo geradario sūnui Petruui Kazimierui Tryznai padidinus fundaciją, 1630 m. Babruisko misijai suteiktas rezidencijos statusas, o pirmuoju vyresniuoju paskirtas Andriejus Bobolė. Vis dėlto fundacijos augimas įstrigo – galbūt ir dėl 1635 m. seimo konstitucijos, apribojusios bažnytinių fundacijų teikimą. 1636 m. generolas rašė P. K. Tryznai, kad geradario dosnumo pakaktų rezidenciją paversti kolegija ir atidaryti mokyklą, tačiau nauji įstatymai uždraudę tokio pobūdžio fundacijas. Provincijolas turėtų geriau išsiaiškinti vietoje; jei nebūsią kliūčių, generolas pritaršiąs kolegijos įkūrimui (Germ. 113-II, p. 643–644). Vis dėlto atrodo, kad reikalai ne tik nejudėjo į priekį, tačiau ir prastėjo – nuo 1637 m. kataloguose Babruisko rezidencijos vyresnieji nebeminimi, tad tikriausiai reziduojančių jėzuitų čia vėlei nebeliko. 1644 m. dėl jėzuitų pasitraukimo generolui skundėsi kiti interesantai – Babruisko klebonas Motiejus Viliamovskis ir karaliaus kambariniai Jonas Samuelis ir Domininkas Pacai. Generolas jiems atsakė, kad rezidencija Babruiske ilgai laikyta laukiant fundacijos, tačiau vilčiai blėstant nuspręsta ją likviduoti; jei Viešpats parūpinsiąs fundaciją, jėzuitai mielai sugrįšią – tokiu atveju reikėsiąs tartis su vizitatoriumi ir provincijolu (Germ. 113a, p. 11, 16). Ar į skundus buvo atsižvelgta, ar įvyko kitų poslinkių, nežinia, tačiau 1645 m. Babruisko rezidencijai vėl buvo paskirtas vyresnysis; tokiu statusu Babruiske jėzuitai veikė (su pertraukomis) iki pat 1773 metų.

Įtampa tarp lūkesčių ir galimybių / realybės atsiskleidžia ir 1641 m. generolo laiške jėzuitų rezidencijos Vitebske fundatoriaus Aleksandro Gosievskio našlei Ievai Pacaitei-Gosievskienei. Raginamas paskubinti kolegijos Vitebske fundacijos priėmimą, generolas teisinasi nedelsiąs, tik turįs įvertinti visus dalykus. Mokyklos atidarymas esąs šiek tiek atidėtas, iki būsianti pastatyta bažnyčia ir jėzuitų buveinė ir kol būsiančios padidintos pragyvenimui reikalingos pajamos (Germ. 113-II, p. 851–852). Kaip matyti iš enciklopedinių duomenų, nepilna mokykla Vitebske pradėjo veikti 1648 m., medinė bažnyčia pastatyta

1649 m., tačiau 1637 m. pirmąją fundacija aprūpinta rezidencija kolegijos statusą pasiekė tik 1682 metais<sup>15</sup>.

Kita dalis generolo „institucinės korespondencijos“ susijusi su Marijos sodalicijų<sup>16</sup>, steigiamų ten, kur veikė jėzuitų bendruomenės, reikalais. Dažniausiai kreiptasi prašant privilegijos, agreguojančios naują sodaliciją prie „motininės“ *Prima Primaria* sodalicijos, veikusios Romos kolegijoje, ir suteikiančios naujam sambūriui Romos sodalicijos įstatus bei dvasines malones. Tokios privilegijos suteiktos Nekaltojo Prasidėjimo sodalicijoms Slucke (1710 m.; Germ. 116, p. 731–732), Žadiškėse (1716 m.; Germ. 117, p. 93) ir Babruiske (1722 m.; Germ. 117, p. 242–243); galbūt ir Apreiškimo sodalicijai Slanime (1723 m., privilegijos anotacija neįrašyta; Germ. 117, p. 262). 1665 m. generolas pakartotinai siuntė agregacijos privilegiją Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicijai, veikusiai Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčioje, mat ankstesnysis dokumentas buvo pražuvęs „Tvano“ suirutės metu (Epp. NN. 6, p. 83).

Kuriant sodalicijas, atrodo, pasitaikydavo ir „kūrybiškų“ pasauliečių iniciatyvų. Antai Pinsko seniūnas Jonas Karolis Dolskis, ypatingai pamaldus Angelams Sargams, atrodo, prašė generolo įsteigti (Pinsko kolegijoje?) šio titulo sodaliciją, prieinamą ir moterims (?). Generolas 1679 m. atsakė, kad Draugija galinti steigti tik Marijos titulo sodalicijas, skirtas vien vyrams, tad pasiūlė Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės titulo sodalicijos galimybę (Epp. NN. 7, p. 490). Kas dabar pasakys – galbūt nusivylimas šiuo generolo atsakymu paskatino Dolskį tapti pirmuoju pijorų kolegijų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (Dubrovicioje 1684 m. ir Liubiešive 1688 m.) fundatoriumi?

Dar viena ypatingų privilegijų, teiktų tik kai kurioms sodalicijoms rūšis – leidimas įsirengti savo narių laidojimo kriptą. Minėtajai Vilniaus profesų namų bažnyčios sodalicijai toks leidimas suteiktas 1685 m. (Epp. NN. 7, p. 733, 734), o to paties 1739 m. prašiusiai Kauno sodalicijai atsakymo neduota, nes generolas dar nebuvo sulaukęs provincijolo nuomonės (Epp. NN. 31, p. 141). Šios rūšies privilegiją pasauliečių sambūriai ypač brangino, tad į mėginimus ją pažeisti reagavo skausmingai. 1676–1678 m. generolui teko atsiliiepti į

<sup>15</sup> *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 749.

<sup>16</sup> Plačiau apie Marijos sodalicijas žr. Liudas Jovaiša, „Marijos sodalicijos Lietuvoje XVI–XVIII a.“, in: *Laiškai bičiuliams*, 2010 pavasaris–vasara, p. 14–18.



Vilniaus Šv. Ignaco bažnyčioje veikusios Šv. Martyno vokiečių katalikų brolijos skundus dėl naujokyno jėzuitų nepagarbaus elgesio ir pasauliečių bendrijos teisių pamynimo, užsimojus panaikinti po bažnyčios priėmimą įrengtą laidojimo kriptą (Epp. NN. 7, p. 428, 469).

#### KONFLIKTAI IR JŲ SPRENDIMAS

Reikšminga generolo korespondencijos dalis susijusi su įvairaus pobūdžio ginčų ir konfliktų sprendimais. Pastebėtina, kad, nepaisant įtampos, generolo laiškų tonas beveik visose konfliktinėse situacijose būdavo gana taikus ir diplomatiškas. Paprastai pirmiausia buvo atsiprašoma už galimai netinkamus Draugijos narių poelgius, prašoma iš pavienių asmenų poelgių nespręsti apie visą Draugiją (pvz., Germ. 113-II, p. 833–834; Germ. 113a, p. 219) ir pavedama provincijolui išsiaiškinti padėtį bei apeliuojama į kitos pusės teisę būti išklaustyti („audita etiam altera parte...“, Germ. 116, p. 817). Po to, jeigu situacija Draugijos vyresniajam neatrodydavo taip, kaip išdėstyta skunde, buvo pereinama į mandagų kontrpuolimą, pristatant situaciją kitoje – generolo informatorių – šviesoje. Antai 1737 m. Lietuvos pijorų provincijolui rašyta: „Reikalas, kurį Gerbiamasis Tėvas ką tik man išdėstė, atrodo kiek kitaip, jei tikėsime kitų [asmenų] laiškais“ (Germ. 117, p. 770). 1748 m. laiške Gardino dominikonų priorui Hiliarui Piskovskiui įsakmiai prašyta pakeisti nuomonę apie t. Pranciškų Gžimalą (tuo metu ėjusį Naugarduko kolegijos rektoriaus pareigas) ir tvirtinta, jog turima priešingų žinių – kad minėtasis tėvas jėzuitas ir jo giminaičiai ne patys sukėlė ginčą, o buvę pirmi paduoti į teismą ir siūlę taikos sąlygas (Epp. NN. 32, p. 181).

Labai retai (tais atvejais, kai turėdavo anksčiau pasiekusios informacijos iš savų šaltinių) generolas į skundą jau iš karto reaguodavo ofenzyviškai (ir gan griežtai). 1749 m. laiške Lietuvos pranciškonų konventualų provincijolui vienareikšmiškai atmetas prašymas liepti Vilniaus jėzuitų kolegijos rektoriui, jo nė neišklausius, pateikti ieškovui Ribiškių valdos nuosavybės dokumentų originalus (Epp. NN. 33, p. 246). Dar griežčiau, neslepiant pasipiktinimo dėl 1625 m. pradžioje įvykdyto smurtinio Kražių kolegijos valdų atėmimo, rašyta vietos jėzuitais nusiskundusiam Žemaičių vyskupui Stanislovui Kiškai:

„Didžiai nusistebėjau, iš Šviesiausiojo Pono laiško, rašyto balandžio 11 d. Paduvoje, patyręs, kad jis taip skundžiasi savo vyskupijoje reziduojančiais Draugijos tėvais, mat žinojau, kad jo [t. y. vyskupo Kiškos] pirmtako dovanotas valdas Šviesiausiojo Pono tarnai iš jų [t. y. Žemaitijos jėzuitų] išplėšė panaudodami tokią prievartą, kuri visiems, išgirdusiems apie tokį veikimo būdą, sukėlė didelę užuojautą.“ Generolas taip pat nematė pagrindo vyskupui skųstis tuo, kad jėzuitai, kreipdamiesi į karalių ir nuncijų, mėgina atgauti tai, kas iš jų buvo atimta jėga ir neteisybe – girdi, jeigu tėvai to dar nebūtų padarę, pats generalinis vyresnysis būtų raginęs juos kreiptis į minėtus autoritetus (Germ. 113-I, p. 192–194).

Korespondencijoje dažniausiai atsispindinčios konfliktinės situacijos – nusiskundimai dėl paskirų asmenų elgesio, turtiniai ginčai arba skundai dėl teisių laužymo. Kita konflikto pusė paprastai būdavo fizinis asmuo (kilmingas pasaulietis arba dvasininkas) arba kita vienuolija ar jos vietinio lygmens atstovai (epistolikoje minimi Lietuvos dominikonai, pijorai, misionieriai, pranciškonai konventualai, basiejį karmelitai, benediktinai, benediktinės, bazilijonai). Pastaruoju atveju išskirtinos dvi (1679 ir 1702 m.) generolo užuominos apie kreipimąsi dėl ginčo sprendimo į dominikonų generalinį magistrą (Epp. NN. 7, p. 489–490; Germ. 116, p. 533/535–536) bei ilgametis Vilniaus jėzuitų ginčas su misionieriais, dėl kurio sureguliuavimu 1740 m. į generolą atskirais laiškais kreipėsi net keturi Lietuvos katalikų vyskupai (Epp. NN. 31, p. 246–249).

Nemaža dalis konfliktinių situacijų buvo susijusi su konkrečiomis personalijomis. Antai 1632 m. Smolensko vaivada Aleksandras Gosievskis skundėsi t. Jokūbu Markvardu (karaliaus ar princų nuodėmklausiu 1632–1633 m.), 1636 m. Smolensko klebonas – vietinės kolegijos rektoriumi (Augustinu Jaguza), 1638 m. Vilniaus kunigas Jonas Bielskis – t. Merkeliu Šmelingu (tuomet ėjusių provincijolo socijaus ar Vilniaus kolegijos rektoriaus pareigas), 1650 m. Vilniaus Šv. Jono parapiinės bažnyčios nuolatinis vikaras (faktinis klebonas) buvo nepatenkintas broliu zakristijonu Stanislovu Pacevičiumi (Germ. 113a, p. 207), 1651 m. Vilniaus vyskupas Tiškevičius – Vilniaus profesų namų prepozitu Andriejumi Milevskiu, 1658 m. dominikonas Jokūbas Goreckis – t. Luku Zaluskiu (šis buvo Naugarduko rezidencijos vyresnysis, 1658 m. perkeltas į Nesvyžių), 1681 m. vyskupas M. S. Pacas – penitenciariumi Romoje t. Mykolu Buinovskiu, 1688 m. Smolensko oficijolas Antanas

Pijus Fioravanti – kažkurio didiko dvaro kapelionu t. Kazimieru Koreckiu (Germ. 116, p. 64), 1696 m. Gardino dominikonų prioras – tenykštės kolegijos rektoriumi (Petru Olizarovičiumi), 1696 m. Vilniaus kaštelionas Juozapas Sluška – t. Mikalojumi Zevela (iki 1696 m. ėjo Lietuvos provincijos prokuratoriaus pareigas Varšuvoje), 1712 m. Gardino seniūnas Grigalius Juozapas Kotovičius – vietinės kolegijos rektoriumi (Antanu Širma) ir studijų prefektu (veikiausiai kalbama apie 1711–1712 m. m. šias pareigas ėjusį Petrą Hamiltoną, nors galbūt turėtas omenyje 1712–1713 m. m. aukštesniųjų studijų prefektu buvęs Mikalojus Znamirovskis ar žemesniųjų studijų prefektas Jurgis Barščas), 1718 m. vyskupas Bžostovskis – br. Adomu Bilevičiumi, 1721 m. Ukmergės vaiskis Paulius Vladislovas Kašicas – neva neteisėtas pretenzijas reiškiančiu tikru broliu t. Aleksandru Kašicu, 1737 m. Smolensko teisėjas Paulius Tadas Kašicas – Naugarduko kolegijos rektoriumi (Pranciškumi Sklodovskiu), 1753 m. Rečicos pakamaris Antanas Chaleckis – t. Petru Kaminskiu (Babruisko rezidencijai pavaldžios Chalčo misijos misionieriumi), Polocko bazilijonų vyresnysis Silvestras Arteckis – t. Jokūbu Žyrkevičiumi (besidarbavusiu Mscislave?), o Livonijos vyskupas sufraganas Pranciškus Kazimieras Daugėla Zaviša – t. Juozapu Truškovskiu (turbūt kaip jėzuitų geradarės Elzbietos Oginskytės-Puzinienės, Livonijos sufragano išlaikymui numatyta aprūpinimą paskyrusios jėzuitų labui, kapelionu). Bene dažniausias pasauliečių ir dvasininkų nusiskundimo konkrečiu jėzuitu motyvas buvo parodyta nepagarba ir / arba pakenkimas gerai asmens reputacijai; kitų vienuolių atstovai paprastai akcentuodavo nedraugišką elgesį.

Spręsdamas konfliktus generolas vertino siekį ieškoti kompromiso. 1740 m. Naugarduko kaštelionui Kazimierui Niesiolovskiui dėkota už geranoriškumą ir už tai, kad šis savo nesutarimus su Vilniaus naujokynu dėl t. Antano Vainos (mirusio 1739 m. Polocke ir nedavusio iškilmingų įžadų) turto pranešė generolui, užuot ėmęs bylinėtis teismuose (Epp. NN. 31, p. 194–195). Ir pats generolas į skundus paprastai reaguodavo išankstiniu atsiprašymu (dėl visa ko) bei pavedimu provincijolui ištirti incidentą. Konkretesnė pozicija pasitaiško itin retai. Tik tėvą Markvardą generolas užtarė kaip labai gerą (*optimus*) tėvą, kuris galėjęs netinkamai pasielgti ne dėl piktavališkumo (Germ. 113-II, p. 479–480), o atsakant į kun. Jono Bielskio skundą atsargiai siūlyta pagalvoti apie galimybę, kad jo reputacijai galėję pakenkti visai ne jėzuitai (Germ. 113-II, p. 754).

Draugijos vyresniesiems rūpėjo įtakingų geradarių pasauliečių palankumas, tačiau tik nedaugeliu atvejų galima būtų tvirtinti, kad apskūsti jėzuitai būtent dėl to buvo pašalinti iš atsakingų pareigų (ir paskirti į žemesnes). Tiesa, toks tiesioginis reikalavimas buvo išreiškiamas labai retai – tik vyskupas Abraomas Vaina 1633 m. prašė pašalinti iš Vilniaus su juo esą nepagarbiai besielgusį profesų namų prepozitą. 1634 m. sausį generolas atsakė, kad jam jau pranešta apie tai, jog provincijolo rūpesčiu vyskupas esąs užganėdintas (*antea aliorum literis didicissem studio P. Provincialis Illustrissimae Dominationi Vestrae fuisse satisfactum*, Germ. 113-II, p. 547). Įdomu, kad vyskupo rūstybė buvo numaldyta kažkokiu kitu būdu, mat t. Šmelingas ir toliau vadovavo profesų namams (šias pareigas jis ėjo 1630–1635 m.). Tačiau galbūt dėl vyskupo Tiškevičiaus 1651 m. nusiskundimo (Germ. 113a, p. 219) anksčiau nei įprasta buvo atleistas kitas Vilniaus profesų namų prepozitas – Andriejus Milevskis (jis ėjo šias pareigas 1650–1652 m.). Kaip matyti iš trumpųjų (metinių) Lietuvos jėzuitų provincijos katalogų, Lietuvos jėzuitų provincijos teisių revizorius ir bylų prokuratorius br. Adomas Bilevičius, 1718 m. dėl kažko užsitraukęs vyskupo Bžostovskio nemalonę (Germ. 117, p. 156), buvo paskirtas (galbūt dėl šio skundo) panašioms pareigoms į Rešelio kolegiją, o po to jas ėjo Varšuvos namuose ir Romoje, taigi už vyskupo Bžostovskio jurisdikcijos ribų. Kitų laiškuose minimų Lietuvos jėzuitų biografiniai duomenys neleidžia daryti aiškių išvadų dėl to, kad skundai būtų paveikę jų vienuolinę „karjerą“; tiesa, Zaluskio, Zvelos ir Gardino kolegijos studijų prefekto (Hameltono?) pareigybių kaita galėjo būti susijusi su jais pareikštu nepasitenkinimu. Vis dėlto generolas stengėsi pašaliečiams netiesiogiai pabrėžti Draugijos vadovybės priimamų sprendimų savarankiškumą. 1682 m. rekomenduodamas vyskupui M. S. Pacui jo paties skųstą ir dabar iš Romos grįžtantį Vatikano bazilikos penitenciarijų Mykolą Buinovskį, Draugijos generalinis vyresnysis akcentavo, kad šis parvyksta dėl savų priežasčių (*sua potius causa*), o ne dėl to, kad būtų pakenkęs vyskupui ar karaliui (Epp. NN. 7, p. 617–618).

Kam nors apskundus kokio nors jėzuito elgesį, buvo stengiamasi surinkti daugiau informacijos iš kitų, ypač nepriklausomų, šaltinių. Jei kaltinimai pasirodydavo nepagrįsti, liudininkams neįėjusiems buvo dėkojama už išgelbėtą Draugijos nario gerą vardą ir išsaugotą nekaltumą. Taip, pvz., 1675 m. generolas dėkojo t. Adalberto Tylkovskio (Vilniaus popiežiškosios seminarijos regento) naudai liudijusiems Lietuvos dominikonų provincijolui t. Raimundui

Galeckiui ir Vilniaus kanauninkui bei LDK referendoriui Eustachijui Kotovičiui (Epp. NN. 7, p. 400–401), o laiške Kijevo unitų metropolitui Žochovskiui 1679 m. džiaugėsi t. Adomo Vardackio (Vilniaus noviciato rektoriaus) išteisinimu (Epp. NN. 7, p. 515). Taip pat dėkota Haradziščos benediktinų abatui Mikalojui Kataniečiui, kuris 1689 m. paneigė Monte Cassino vienuolyno dekaną Henriko de Gante 1688 m. skundą, jog Pinsko jėzuitų kolegijos tėvai kišasi į benediktinų abatijos reikalus (Germ. 116, p. 64, 82). Retkartėmis, priešingai, perdėm entuziastingus nubaustų jėzuitų užtarėjus tekdavo raminti. Antai LDK didysis etmonas M. K. Pacas 1675 m. prašė sušvelninti sprendimą dėl t. Mikalojaus Novomieskio ir grąžinti jį į ankstesnes pareigas; nors generolas tuo ir džiaugėsi, tačiau tvirtino pirma turįs sulaukti karaliaus, dėl kurio įžaidimo ir buvo skirta bausmė, malonės ir atleidimo (Epp. NN. 7, p. 405). Kaip matyti iš metinių katalogų, tėvas Novomieskis, 1672–1675 m. buvęs etmono nuodėmklausiu ir kariuomenės kapelionu, iš šių pareigų buvo pašalintas ir 1675–1676 m. kaip misionierius darbavosi Babruiske, o 1676–1677 m. buvo Gardino kolegijos ministras. Atrodo, kad po kelerių metų pertraukos (apie 1677–1678 m. žinių nėra) šis tėvas jėzuitas buvo grąžintas M. K. Pacui, nes 1678–1682 m. jis priskirtas Vilniaus profesų namų bendruomenei kaip nenurodyto didiko „dvaro misionierius“. Kad šis didikas galėjo būti Pacas, rodytų ir ankstesni minėtų asmenų ryšiai, ir faktas, kad dvaro kapeliono pareigas t. Novomieskis ėjo iki 1682 m. – Paco mirties<sup>17</sup>.

Kai kuriuose skunduose Draugijos generolui konkretūs asmenys nebuvo įvardijami. Nesvyžiaus kunigaikštis Aleksandras Liudvikas Radvila 1648 m. reiškė nepasitenkinimą Nesvyžiaus ir Naugarduko kolegijų tėvais, esą laužiusiais Kunigaikščio teises ir rodžiusiais nedėkingumą savo geradariui ir globėjui (Germ. 113a, p. 125). Taip pat nebuvo įvardyti jėzuitai, dėl kurių veiksmų Vilniaus miesto tarėjai 1694 m. skundėsi, jog pažeidžiamos jų teisės (Germ. 116, p. 203–204). Ne kartą (1719 ir 1728 m.) dėl garbės nuplėšimo generolui skundėsi Vilniaus katedros kapitula drauge su vyskupais – ordinaru Bžostovskiui (Germ. 117, p. 172–174, 178–180) ir sufraganu Jurgiu Kazimieru Ancuta (Germ. 117, p. 374, 375). Medicinos daktaras Albertas Perezas 1685–1686 m.

<sup>17</sup> Andrea Mariani, remdamasis Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų enciklopedija, nurodo 1672–1680 m. M. K. Paco kapelionu buvus kitą jėzuitą – Morkų Grabeną. Žr. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 56, išn. 80.

pranešinėjo apie Vilniaus kolegijos jėzuitų padarytą skriaudą ir prievartinę neteisębę (nesumokėtą ar atimtą algą ir neatlygintas išlaidas už vaistus) bei nesirūpinimą bendruomenės ligoniais (Epp. NN. 7, p. 732; Germ. 116, p. 7, 24). 1686 m. du Vilniaus kapitulos nariai, Mikalojus Slupskis ir Pranciškus Krispinas, nukentėję nuo mokinių / studentų smurto, taip pat kaltino Vilniaus kolegijos jėzuitus, stebėdamiesi dėl to, kad kolegijos vadovybė kaip reikiant nereagavusi į incidentą. Generolas tokį neveiklumą aiškino tuo, kad nusikalčiai esą rimtesni, ne mokykliniai, tad deramai juos įvertinti turis teismas ir aukštesni pareigūnai, o ne pati kolegijos vyresnybė (Germ. 116, p. 2–3).

Tikėdamasis teisingumo paskiruose ginčiuose bei bylose, Jėzaus Draugijos generolas ir pats kreipdavosi į autoritetingus asmenis. Be kreipimosi į Lietuvos didikus, prašant palaikyti garsiojo ginčo su pijorais metu, čia galima paminėti 1723–1724 m. apeliavimą į Smolensko vyskupą Karolį Petrą Pancežinskį, kuomet šis ragintas paimti reikalą į širdį ir priimti teisingą nuosprendį Teisingumo signatūros kongregacijoje nagrinėtoje Polocko jėzuitų kolegijos byloje (Germ. 117, p. 265–266, 276–277).

#### PRAŠYMAI DĖL JĖZUITŲ PASKYRIMO TAM TIKROMS PAREIGOMS / MISIJOMS

Viena iš gausiausių lituanistinės korespondencijos su generolu grupių – kilmingų pasauliečių ir vyskupų prašymai dėl dvaro kapeliono (konkretaus arba nenurodyto asmens) paskyrimo<sup>18</sup>. Iš principo jėzuito rezidavimas dvare, už įprastinės vienuolinės bendruomenės ribų, kaip netinkamas gyvenimo būdas, vertintas neigiamai, ribotas ir kritikuotas<sup>19</sup>; kitas negatyvus argumentas buvo asmenų, tinkamų eiti svarbiausias ir būtiniausias pareigas provincijoje, stygius (jis galėjo itin paaštrėti po epidemijų bangų, palietusių ir Jėzaus Draugiją). Vis dėlto į konkrečias situacijas, kaip matėme ir kitais atvejais, generolas dažniausiai žiūrėdavo lanksčiai, atsižvelgdamas į aplinkybes, ir paprastai pavesdavo galutinį sprendimą provincijolui (kartais galbūt jam ypatingiau rekomenduodamas

<sup>18</sup> Ši problematika tyrinėta jai skirtame Andrea Mariani straipsnyje. Šiame skyrelyje pateikiama šaltinių medžiaga, papildanti Mariani skelbtą informaciją.

<sup>19</sup> Plg. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 42–43, 44, 45.

vieną ar kitą prašymą). Leitmotyvu tėvo generolo korespondencijoje skambantis pasitikėjimas žemesnio rango, tačiau geriau žinančio padėtį ir galinčio ją adekvačiai įvertinti vyresniojo sprendimais, regis, nederėjo „monarchinio“ pobūdžio institucijos, negana to, akcentuojančios ypatingą klusnumą, vadovui. Vis dėlto tokia generolo laikysena nestebina, žinant Draugijos įkūrėjo ir pirmojo generalinio vyresniojo šv. Ignaco Lojolos praktiką. Šis, rašydamas svarbesniais reikalais, pavaldiniams praktiškai niekada nenurodydavo vienintelio veikimo būdo; adresatai turėdavo patys įvertinti tai, ką tėvas Ignacas patarė ar netgi nurodė. Kartais jėzuitai netgi gaudavo tuščią popieriaus lapą su Ignaco Lojolos parašu, kad užpildytų jį taip, kaip jiems atrodė esant geriausia atitinkamoje situacijoje<sup>20</sup>.

Tam tikrą generolo pozicijos sugriežtėjimą XVIII a. pradžioje lėmė Apaštališkojo Sosto potvarakis (galbūt priimtas pačių vienuolių pageidavimu), apribojęs vienuolių skyrimą privačių dvarų kapelionais ir įpareigojęs kiekvienam paskyrimui gauti Vienuolių reikalų kongregacijos leidimą. Rėmimasis šiuo potvarkiu ypač pastebimas 1703–1712 m. laiškuose Lietuvos didikams. Ši nedidelė grupė laiškų, kaip Jėzaus Draugijos vyresniųjų bendresnės laikysenos pavyzdys, atskleidžia, su koku lankstumu generolas gebėjo traktuoti tą patį dalyką. 1703–1704 m. Tirso Gonzalezo laiškuose Kristupui Zavišai ir Jonušui Višnioveckui (Germ. 116, p. 557, 576–577) šiuo popiežiaus potvarkiu motyvuotas kapelionų atšaukimas iš šių didikų dvarų. Užtat 1709 m. Michelangelo Tamburinio atsakyme į Mikalojaus Faustino Radvilos prašymą provincijolui rekomenduota paskirti kapelionu Juozapatą Sokolovskį, jei kandidatas tiks prašytojui ir bus gautas kongregacijos leidimas (Germ. 116, p. 724). Paaiškęjus, kad Sokolovskis dar nėra davęs galutinių įžadų, generolas apsigalvojo<sup>21</sup> ir 1710 m. tam pačiam didikui pranešė nurodęs Lietuvos provincijolui parinkti kandidatus, iš jų išrinktam asmeniui paprašyti kongregacijos leidimo ir paskirti jam socijų (Germ. 116, p. 735). Reikalui užsitęsus, 1712 m. generolas rašė M. F. Radvilai jau kiek kita, atsargesne gaida – prašymą patenkinti esą nelengva, nes reikią kongregacijos leidimo, tačiau provincijolui pranešama, kad reikalą turėtų omenyje, jei kongregacija leistų ir būtų šią tarnystę galinčių

<sup>20</sup> J. W. O'Malley, *op. cit.*, p. 354.

<sup>21</sup> Vis dėlto, kaip pastebi Mariani, kai kuriais atvejais kapelionauti į dvarą buvo siunčiami ir galutinių įžadų dar nedavę tėvai, žr. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 66 (ir išn. 134).

atlikti asmenų (Germ. 116, p. 807).<sup>22</sup> Panaši pozicija, akcentuojant kongregacijos dispensos būtinybę ir tinkamų žmonių trūkumą, išreikšta 1711–1712 m. laiškuose Mykolui Kazimierui Kocielui, Mykolui Bialozorui ir Kazimierui Zaranekui (Germ. 116, p. 781–782, 793–794, 813–814). Generolo pozicijos pasikeitimą, ko gero, būtų galima paaiškinti 1710 m. maro epidemija, kuri į kapus nuvarė daugiau nei šimtą (t. y. keliolika procentų) Lietuvos provincijos narių. Vis dėlto kai kuriais atvejais privataus kapeliono skyrimo proceso nesustabdė nė maro katastrofa. Antai LDK referendoriui Jonui Sapiegai jau 1709 m., gavus kongregacijos leidimą, kapelionu buvo paskirtas Lenkijos provincijos tėvas Adomas Delamarsas (vyresnysis) (Germ. 116, p. 707). Vis dėlto šis paskyrimas nebuvo realizuotas, nes 1710–1711 m. ir pats Jonas Sapiega, ir jį užtariantis Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega vėl rašė generolui, prašydami kapeliono. Iš generolo atsakymų matyti, kad kapeliono paskirti iš principo neatsisakyta (matyt, jau anksčiau pritarus prašymui ir nenorint užrūstinti galingų didikų), tačiau persigalvota dėl t. Delamarso kandidatūros (jam kliudęs amžius ir sveikata bei kitos pareigos) ir Lenkijos provincijolui pavesta paskirti kitą tinkamiausią kunigą – mat esą ir kitų, kurie galėtų jį deramai pakeisti (Germ. 116, p. 726–727, 747, 748).

Iš šių susirašinėjimo peripetijų matyti, kad generolas rigoristiškai nesilaikė vienodos pozicijos tuo pačiu klausimu, tačiau buvo linkęs atsižvelgti į aplinkybes – provincijos galimybes, prašančių asmenų padėtį ir jiems anksčiau suteiktas viltis ar pažadus. 1703–1704 m. „reakciją“ atšaukiant jėzuitus iš didikų dvarų ir vėliau užimtą švelnesnę poziciją iš pirmo žvilgsnio būtų galima paaiškinti skirtinga generolų Gonzalezo ir Tamburinio laikysena, tačiau 1709–1712 m. to paties Tamburinio sprendimai šiais reikalais nebuvo nuoseklūs. Nuoseklumo nematyti ir pažvelgus į ilgesnę (1625–1749 m.) dvarų kapelionų skyrimo praktiką. Joje galima išskirti tris pagrindines laikysenas: 1) besąlygišką prašymo tenkinimą, 2) iš esmės neutralų atsakymą, sprendimą pavedant provincijolui, ir 3) mandagų, tačiau neigiamą atsakymą. Didžiausią dalį generolo atsakymų užima vidurinė, „pilkoji“ zona, kurioje aiškesnę Draugijos vyresniojo nuomonę, jei tokios būta, įžvelgti keblu – ją galėtų atskleisti tik generolo ir provincijolo tarpusavio susirašinėjimas.

<sup>22</sup> Radvilos prašymas galiausiai patenkintas, tačiau trumpam – tėvas Sokolovskis dvaro misionieriaus pareigas ėjo tik vienerius metus (1714–1715).



Dominuojančių neutralių atsakymų fone išryškėja išskirtinai palankūs generolo sprendimai. Vienas jų buvo skirtas vaivada Jonui Žabai – norint parodyti malonę du sūnus Draugijai davusiam didikui, 1749 m. provincijolui liepta nedelsiant (*citra moram*) parinkti dvaro kapelionu kokį nors prašytoją tenkinantį kunigą (Epp. NN. 33, p. 244–245). Kai 1710 m. LDK etmonas Liudvikas Pociėjus kreipėsi su prašymu kariuomenės kapeliono pareigoms paskirti Joną Leguckį, provincijolui taip pat pavesta tai atlikti (Germ. 116, p. 735–736)<sup>23</sup>. 1731 m. į Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dvarą išleistas t. Feliksas Viežbickis (šias pareigas ėjo 1730–1735 m.), nors tai, generolo žodžiais, buvusi žalinga praktika (Germ. 117, p. 433). Kai 1696 m. Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas K. J. Sapiega paprašė nuodėmklausiu paskirti Joną Oziemblovskį (tuo metu vykusio konflikto su vyskupu Bžostovskiu metu jėzuitai buvo vieni iš Sapiegos rėmėjų), generolas atsakė šiandien pat parašęs provincijolui, kad išsikviestų t. Joną (1695–1696 m. ėjusį dvasios tėvo ir aukštesniųjų studijų prefekto pareigas Polocko kolegijoje) ir pareikalautų, kad šis patarnautų didikui (*scriboque hodie P. Provinciali, ut P. Joannem advocet, eique demandet, ut Excellentiae Vestrae in hoc munere sua obsequia non minus prompte quam accurate praestet*, Germ. 116, p. 261). Šiam neliko nieko kita, kaip stoti įtakingo Draugijos rėmėjo tarnybon – iki pat mirties 1704 metais. 1718–1719 m. LDK kancleriui Kazimierui Čartoriskiiui, kuris pageidavo, kad kapelionu būtų paskirtas Tomas Krickis, galiausiai pranešta, jog gavus Vienuolių reikalų kongregacijos leidimą kliūčių tam nebeliko, tad provincijolui pavesta patenkinti generolo pasirengimą patarnauti nusipelnusiam asmeniui (*ut omnimode satagat meum obsequendi studium secundare*, Germ. 117, p. 168). Kaip matyti iš metinių katalogų, tėvas Krickis jau anksčiau, 1709–1718 m., buvo tarnavęs Čartoriskiiui kaip jo dvaro kapelionas ir sūnų auklėtojas, tačiau 1718–1719 m. praleido Gardino kolegijoje kaip jos dvasios tėvas. Matyt, šis provincijolo paskyrimas sukėlė į Draugijos nuopelnų bendrystę priimto didiko nepasitenkinimą – ir apeliavimą į generolo autoritetą. 1719 m. Čartoriskio kapelionu vėl paskirtas tėvas Krickis šioje tarnystėje praleido dar 26 metus – iki pat savo mirties<sup>24</sup>. Taip pat ilgą laiką – bent

<sup>23</sup> *Enciklopedijos* duomenimis (p. 358), Lenkijos provincijos tėvas Jonas Leguckis, 1708–1710 m. darbavęs studijų prefektu Podolės Kamenecė, iš tiesų buvo paskirtas etmonui Pociėjui kaip karo kapelionas ir šias pareigas ėjo aštuonerius metus (1710–1718).

<sup>24</sup> Mariani nurodo, kad Tomas Krickis tarnavo Čartoriskio dvare 1708–1745 m. be pertraukos, t. y. 37 metus. Tai pats ilgiausias tarnystės dvare pavyzdys Lietuvos jėzuitų provincijos istorijoje, žr. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 63.

17 metų – ištarnavo ir Kazimierui Leonui Sapiegai 1633 m. suteiktas buvęs jo tėvo Leono kapelionas (nuo 1626 m.) Tomas Jurgevičius (Germ. 113-II, p. 540).

Atrodo, kad, be svarbiausių pasauliečių geradarių, generolai buvo pasirenę palankiai atsiliepti ir į vyskupų prašymus paskirti jiems „kapelioną“, „nuodėmklausį“ ar „teologą“. Iš korespondencijos matyti, kad tiesiogiai (ar per provincijolus) patenkinti vyskupų Jurgio Tiškevičiaus (Germ. 113-II, p. 542), Jono Mykolo Zgierskio (Germ. 116, p. 779–780), Juozapato Mykolo Karpio (Germ. 117, p. 751), Antano Dominyko Tiškevičiaus (Epp. NN. 33, p. 301) pageidavimai. Dviem pastaraisiais atvejais vyskupai neįvardijo konkretaus pageidaujamo asmens, o vyskupas Tiškevičius pageidavo, kad būtų paskirtas būtent tėvas Mykolas Kaunackis. Iš laiško Tiškevičiui matyti, kad gavęs pirmąjį vyskupo laišką generolas pavedė provincijolui paskirti kokį nors nuodėmklausį, tačiau vėliau atėjusiam laiške konkrečiai prašyta tėvo Kaunackio. Į jį generolas atsakė šiandien pat rašas provincijolui ir pavedas jam, jei iki šiol tai dar neatlikta, minėtąjį tėvą atlaisvinti nuo kitų pareigų (tuo metu t. Kaunackis buvo provincijolo socijus), kad šis galėtų visiškai atsidėti vyskupo tarnystei (*ut primo quoque tempore iam nominatum patrem aliis officiis liberet, quo promptius ac liberius obsequio D. V. Illustrissimae se totum impendere possit*). Žinomas ir vienas atvejis, kai vyskupo prašymas nebuvo patenkintas. 1626 m. tėvas Albertas Plockietis taip ir netapo jo pageidavusio Žemaičių vyskupo Abraomo Vainos kapelionu, nors generolas manė, kad provincijolas mielai „suteiks“ prašytąjį tėvą ir be papildomo paraginimo, tikėdamasis, kad vyskupas neketinąs kapeliono nuolatos laikyti savo dvare (Germ. 113-I, p. 257–258). Bet vyskupas Vaina veikiausiai tikėjosi visą laiką reziduojančio kapeliono? Kad ir kaip ten būtų buvę, t. Albertas Plockietis 1626 m. pradėjo skaityti filosofijos kursą Vilniaus jėzuitų kolegijoje-universitete.

Ir kitais atvejais palankų generolo sprendimą dėl privataus kapeliono paskyrimo galėjo lemti ir numanymas (ar viltis), kad paskirtasis tėvas dvare neturės reziduoti nuolatos ir galės bent protarpiais pagyventi kokioje nors netolimoje jėzuitų bendruomenėje. Antai Gedeonui Mykolui Tryznai prašant generolas 1650 m. mielai paskyrė Stanislovą Molendą LDK išdininko patarnavimams tiek kartų, kiek šis norės (*P. Stanislaum Molenda Illustrissimae D. V. obsequiis (quoties ipsius opera uti libuerit) lubens volensque addico*, Germ. 113a, p. 202). Atvykstančio kapeliono statusu Eustachijui Kazimierui

Valavičiui galėjo patarnauti 1644–1647 m. misionieriumi Gardino kolegijoje darbavęsis t. Simonas Sadikovskis; 1646 m. generolas leido jam nuolatos reziduoti dvare, tačiau tik iki tol, kol pasitaisysianti susilpnėjusios prašytojo motinos sveikata (Germ. 113a, p. 82). Tokios nenuolat reziduojančio (ar bent turinčio reziduoti ne ištiesai) dvaro kapeliono tarnystės atspindys – jėzuitų metiniai katalogai, kuriuose dvarų kapelionai (ar bent jų dauguma) buvo priskiriami kuriai nors jėzuitų bendruomenei<sup>25</sup>.

Viename kitame laiške didikai yra kreipęsi į generolą su prašymu aprobuoti provincijolo jiems jau paskirtus kapelionus-nuodėmklausius, idant šie galėtų pareigas eiti ne provizoriškai, o ilgiau ir stabiliau. Su tokiais prašymais į generolą kreipėsi LDK dvaro išdininkas Dominykas Mikalojus Radvila (1680 m. aprobata Jurgiui Klausui, Epp. NN., t. 7, p. 518) ir Ona Dolska (1695 m. aprobata Kristupui Pucilovskiui, Germ. 116, p. 246–247). Jie abu gavo generolo patvirtinimą, tačiau, kaip matyti iš katalogų, „etatiniu“ prašytojos dvaro kapelionu tapo tik t. Pucilovskis (ir ėjo šias pareigas iki 1702 m.?). T. Klausas tik 1680–1681 m. kataloge pažymėtas tarp Nesvyžiaus kolegijos gyventojų, tačiau ir tais metais jis turėjo atlikti kitas jam priskirtas (aukštesniųjų studijų, bursos ir mokinių sodalicijos prefekto) pareigas.

Kaip minėta, dažniausiai generolas stengdavosi neišreikšti kategoriškos nuomonės aptariamų prašymų (kaip ir daugelio kitų) atžvilgiu, nors kai kuriuose jo atsakymuose galima išvelgti vilties prašytojui turėjusių suteikti ženklų. Antai 1654 m. Jonui Karoliui Kopečiui, paprašiusiam jo kapelionu paskirti giminaitį Mikalojų Kopečių (Pol. 77-I, l. 43or), generolas žadėjo mielai pasitarnauti – girdi, tik turįs sulaukti žinių iš provincijolo, tada ir nuspręsiąs (Germ. 114, p. 107–108). Taip ir įvyko: kataloguose 1654–1657 m. tėvas M. Kopečius minimas kaip Brastos seniūno (Jono Kazimiero Kopečiaus) nuodėmklausys ir misionierius. 1713 m. Karoliui Stanislovui Radvilai atsakyta, jog generolas rekomenduoja Lenkijos provincijolui paskirti Joną Jagelavičių kunigaikščio patarnavimams, nors provincijolas ir geriau žinąs

<sup>25</sup> Tokia praktika Lietuvos provincijos jėzuitų metiniuose kataloguose stebima nuo XVII a. vidurio. Ji stiprina dvare reziduojančio jėzuito ryšį su konkrečia bendruomene – viena vertus, leido arčiau dvaro kapeliono reziduojančiam rektoriui efektyviau kontroliuoti atskirai gyvenantį jėzuitą; kita vertus, savotiškai įpareigojo kapelioną rūpintis atitinkamos jėzuitų bendruomenės gerove, reprezentuojant ją geradarių dvare ir jai perduodant didiko teikiamas aukas. Žr. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 50.

konkrečią padėtį vietoje (Germ. 117, p. 9); 1714 m. tėvas Jagelavičius iš tiesų paskirtas Radvilų dvaro Brastoje misionieriumi. 1717 m. generolas mielai apsiėmė rekomenduoti provincijolui, kad į velionio Jurgio Elerto vietą Minsko vaivados Kristupo Zenavičiaus dvare būtų rastas kitas tėvas jėzuitas (Germ. 117, p. 121).

Neutrali laikysena generolui bene būdingiausia tais atvejais, kai kilmingieji skųsdavosi savo kapelionų atšaukimu – tuomet Draugijos generalinis vyresnysis paprastai deklaruodavo pasitikėjimą provincijolo kompetencija. 1690 m. atsakydamas dėl ketinimo atšaukti Kazimierą Koreckį besikreipusiam Motiejui Vainai generolas prašė laiko susirašyti su provincijolu, kad sužinotų tokio sprendimo priežastis (Germ. 116, p. 119); panašiai dėl Elerto atšaukimo (iki 1715 m. ėjo dvaro misionieriaus pareigas, 1715–1716 m. buvo Rešelio kolegijos pamokslininkas) 1716 m. atsakyta Kristupui Zenavičiui (Germ. 117, p. 84). Babruisko seniūnas Petras Kazimieras Tryzna 1637 m. tikintas, kad jo nuodėmklausį atšaukęs provincijolas tai padaręs tik dėl rimtos priežasties, verčiamas būtinybės ir siekdamas visos provincijos gėrio; generolas žadėjo paprašyti, kad provincijolas dar persvarstytų reikalą ir neatšauktų kapeliono be labai svarios priežasties (Germ. 113-II, p. 727). Sprendimai šiais atvejais buvo skirtingi: t. Elertas buvo grąžintas į dvarą ir šias pareigas ėjo iki netrukus (1717 m. pradžioje) ištikusios mirties, o pono Tryznos nuodėmklausys t. Mykolas Kretzmeris į dvarą veikiausiai nebegrižo (1638–1639 m. kataloge jis pažymėtas kaip Rešelio kolegijos misionierius). Koreckis tuomet buvo atšauktas iš dvaro misijos (1690–1691 m. rezidavo Kaune, eidamas dvasios tėvo, pamokslininko lenkų kalba ir studijų prefekto pareigas), tačiau netrukus po to dar triskart – neilgam ir su trumpomis pertraukomis (1691–1692, 1694–1697, 1698–1700) – grįžo į tą pačią Pinsko kolegiją dvaro misionieriaus pareigoms. Deja, nei laišakai, nei katalogai nepadedą ieškant atsakymo į klausimą, kas lėmė tai, jog sprendimai (tikėtina, priimti provincijolo valia) šiais trimis atvejais nebuvo vienodi.

Atsakydamas dvaro kapelionų prašantiems didikams generolas dažnai pabrėždavo pirmaeilėms Draugijos pareigybėms tinkamų asmenų trūkumą (Germ. 116, p. 489, 494, 606, 793–794), o kartą (1701 m. laiške Kazimierui Oginskiui) net leido sau atvirai išsirtarti, kad pats būtų linkęs mažinti, o ne didinti skaičių jėzuitų, iš kolegijų išprašomų privatiems magnatų poreikiams (Germ. 116, p. 489). Retkarčiais buvo nurodomos ir konkrečios aplinkybės –

1712 m. abejota, ar Gabriėlius Sarbievskis dar pajėgtų eiti kariuomenės kapeliono pareigas (Germ. 116, p. 793–794)<sup>26</sup>.

Kapelionų skyrimo ir atšaukimo dinamiką ir galimas peripetijas atskleidžia Brastos vaivados Adomo Chodkevičiaus atvejis (Epp. NN. 30, p. 49–50; Epp. NN. 31, p. 264–265, 326, 390). 1738 m. prašomas paskirti kapelionu Aleksandrą Kašicą generolas sakėsi negalėjęs nuspręsti, nes nežinąs galimybių, tad parašysiąs provincijolui. Kaip aiškėja iš vėlesnių laiškų ir provincijos katalogų, tėvas Kašicas tuomet buvo paskirtas, tačiau 1740 m. grįžo į Vilniaus profesų namus. Tuomet, 1740 m. spalį, Chodkevičiui buvo pasiūlytas kitas jėzuitas – Jurgis Linovskis. Dar po poros metų, 1742 m. lapkritį, generolas pranešė gavęs dviejų Lenkijos didikų – maršalkos ir Krokuvos kašteliono – skundą dėl t. Linovskio, esą peržengusio ribas ir įsikišusio į svetimus reikalus. Nors kapelionas Chodkevičiui esąs didžiai mielas (*sibi percharum esse*), susirūpinęs generolas pavedė reikalą provincijolui ir perspėjo didiką, kad jei įspėtas t. Jurgis nesiels apdairiau, jį gali tekti atšaukti į kuriuos nors vienuolinius namus. To neprisireikė – Chodkevičiaus kapelionu t. Linovskis išbuvo iki savo mirties 1744 metais. Kaip stengtasi užbėgti už akių galimam svarbaus ir įtakingo didiko nepasitenkinimui, liudija ir laiškai A. S. Radvilai. 1648 m. generolas pranešė LDK kancleriui apie sumanymą jo kapelioną Kristupą Zalevskį skirti Vilniaus profesų namų prepozitu ir prašė neišsižeisti (Germ. 113a, p. 123). Dėl nežinomų priežasčių (Radvilos protesto?) nerealizavus šios galimybės 1650 m. lapkritį generolas norėjo pasilaikyti t. Zalevskį Romoje, tačiau gavo to paties tėvo prašantį Kujavijos vyskupo laišką ir norėjo sužinoti, ką apie tai manąs Radvila (Germ. 113a, p. 208). Veikiausiai kancleris nė vienam iš šių variantų nepritarė, mat Zalevskis liko didiko kapelionu bent iki 1654 m., o gal ir iki pat Radvilos mirties.

Dominuojančių prašymų dėl nuolatinių privačių kapelionų paskyrimo paraštėse esama giminingų, tačiau kiek kitokio pobūdžio pageidavimų – leisti vienam ar kitam jėzuitui kur nors išvykti/nuvykti arba palydėti kokį nors asmenį. 1731 m. generolas leido Jonui Antanui Pašakauskui palydėti studijoms į Manheimą Radvilos Žuvelės brolių (Germ. 117, p. 433)<sup>27</sup>, o 1717 m. –

<sup>26</sup> 1705–1707 m. tarnavęs kariuomenės kapelionu, t. Grigalius Sarbievskis (m. 1745) į šias pareigas iš tiesų daugiau nebebuvo skiriamas.

<sup>27</sup> Vis dėlto atrodo, kad Jonas Pašakauskas į Vokietiją neišvyko; žr. Andrea Mariani, *op. cit.*, p. 74, išn. 169.

Tomui Krickiui vykti į Romą drauge su trečiuoju Kazimiero Čartoriskio sūnumi (Germ. 117, p. 129). Palydovu kelionėje į Romą 1652 m. Jonui Kazimierui Kopečiui leista pasiimti giminaitį t. Mikalojų Kopečių (Germ. 114, p. 29, 107–108). Atrodo, kad ir Jurgiui Elertui leista 1709 m. palydėti LDK notaro Kristupo Zenavičiaus sūnų į Prahą – generolas rekomendavo reikalą provincijolui, o 1711 m. Zenavičius reiškė dėkingumą už neįvardytus t. Elerto patarnavimus (Germ. 116, p. 720–721, 746–747).

Prašymų dėl jėzuitų mobilumo kontekste išsiskiria gana gausi generolo korespondencija su įtakingu Lietuvos didikui ir svarbiu Draugijos geradariu A. S. Radvila. 1624 m. jis prašė leidimo žmonos Reginos Eisenreich tikram broliui t. Maksimilijonui Eisenreichui vykti Romon į Šventųjų metų atlaidus, o po to drauge su Radvila – metams į Lenkiją (Pol. 77-I, l. 87r). Po kurio laiko LDK kancleris prašė išleisti t. Eisenreichą į Lietuvą, tačiau 1636 m. vasario 23 d. atsakyta, kad šis ką tik paskirtas Freiburgo kolegijos rektoriumi, be to, kelionė per karo, ligų ir bado nualintus kraštus grėstų pavojumi jo gyvybei (Germ. 113-II, p. 647–648). Kadangi Radvila, matyt, nebuvo patenkintas, generolas 1637 m. sausio 24 d. aiškino, kad Eisenreichui keliauti į Lietuvą leidimo neatsakęs, tik atidėjęs kuriam laikui (Germ. 113-II, p. 693); netrukus (tai matyti iš 1637 m. gegužės 2 d. laiško) t. Eisenreichas iš tiesų atvyko į Lietuvą. Tuomet Radvila perspėtas svečio neužlaikyti – tokios trukmės, kaip pageidavo Lietuvos didikas, t. Eisenreicho viešnagė reikštų nuostolį ir žalą negandų jau ir taip varginamai Freiburgo kolegijai (Germ. 113-II, p. 702). 1646 m. generolas leido Radvilos vardu Romą ir Loretą aplankyti jo kapelionui Kristupui Zalevskiui, nors sakėsi turįs šykščiai duoti leidimus jėzuitams iš tolimų provincijų vykti į Italiją (Germ. 113a, p. 71, 78). Šventųjų 1650 metų proga Radvilai leista palydovais į Loretą ir Romą pasiimti abu tėvus – Eisenreichą ir Zalevskį; po kurio laiko prašyta dar ir trečio – kancleriui nusipelnusio bičiulio ir kliento t. Tomo Povalskio, tačiau pastarasis prašymas nepatenkintas. Galiausiai, pačiam Radvilai nebegalint atvykti dėl neramumų Abiejų Tautų Respublikoje, į Romą nuvyko t. Zalevskis (Germ. 113a, p. 160, 171–172, 178–179, 196; Pol. 77-I, l. 401r).

Korespondencijoje pasitaiko, nors ir retai, jėzuitų paskyrimo „įprastinėms“ pareigoms klausimų. Atrodo, kad įtakingi didikai, ypač namų fundatoriai, buvo iš anksto informuojami apie naujų vyresniųjų paskyrimą – idant būtų galima išvengti viešo nepasitenkinimo ir, esant būtinybei, diskretiškai pakoreguoti

numatytus paskyrimus. Taip interpretuotinas naujo Pinsko kolegijos rektoriaus Stanislovo Tomislavskio pristatymas A. S. Radvilai 1648 m. (Germ. 113a, p. 134). Atvirksčiai, prašymų dėl einančių pareigas vyresniųjų atšaukimo ar kadencijos pratęsimo, atrodo, nebuvo linkstama tenkinti. K. S. Radvilai 1701 m. paprašius pakeisti abu Nesvyžiaus (kolegijos ir terciato) rektorius kitais, atsakyta, kad dabartiniams rektoriams dar toli iki 3 metų kadencijos pabaigos ir apskritai neaišku, kodėl tai reikėtų daryti (Germ. 116, p. 483). Karolis Juozapas Sapiega 1746 m. prašė pratęsti Mykolo Obrembskio rektorystę Brastoje, idant šis pasirūpintų Sapiegos sūnėnais. Atsakyta, kad bus atsiklausta Lenkijos provincijolo (Epp. NN. 32, p. 77–78), tačiau prašymas nebuvo patenkintas. 1625 m. pabaigoje, atsakant į Jeronimo Valavičiaus prašymą dar kartą paskirti Brastos rezidencijos vyresniuoju Adomą Makovskį, šis reikalas taip pat pavestas provincijolui (Germ. 113-I, p. 227). Tiesa, šįkart rezultatas buvo kitoks – t. Makovskis dar kurį laiką (iki 1627 m.) liko eiti senąsias pareigas.

#### PRAŠYMAI DĖL ŠVENTIMŲ IR RYŠIŲ SU ŠEIMA

Gana dažna, todėl į atskirą kategoriją išskirtina pasauliečių ir dvasininkų prašymų generolui rūšis – kreipimasis siekiant kai kuriems studentams jėzuitams paankstinti įprastinį (3–4 teologijos studijų metais) kunigo šventimų laiką. Tokių prašymų pasitaiko tik XVIII a. (1716–1753 m.); asmenų, dėl kurių kreiptasi (užtarėjas galėjo būti ne vienas), suskaičiuota 11. Malonės priimti šventimus anksčiau laiko paprastai buvo prašoma sūnams, sūnėnams, kitiems giminaičiams, dažnai motyvuojant senų tėvų paguoda, kurią šie patirtų spėję pamatyti savo sūnų prie altoriaus. Generolas iš principo nebuvo linkęs leisti priimti kunigo šventimų 1 ar 2 teologijos studijų metų pabaigoje dėl trijų priežasčių (plg. Germ. 117, p. 483; Epp. NN. 30, p. 93–95): 1) priėmus šventimus dingsta studijų motyvacija; 2) prie sudėtingų „spekuliatyvinės“ teologijos studijų prisideda ruošimasis šventimų egzaminui iš viso moralinės teologijos kurso; 3) priėmus aukštesnius šventimus reikia pradėti kalbėti brevijorių (tai atima dalį studijavimui galimo skirti laiko).

Nepaisant generolo nepritavimo, sulyginus prašymus su metinių katalogų duomenimis, galima daryti aiškią išvadą, kad paprastai tokio pobūdžio prašymai buvo patenkinami. Matyt, išimtis nebuvo laikoma itin reikšminga, o

dėl smulkmenų su įtakingais geradėjais pyktis nenorėta. Galutinį sprendimą, atrodo, paprastai priimdavo provincijolas, tačiau 1727 m. atsakydamas į Stepono Antano Chrapovickio prašymą generolas pavedė provincijolui nurodyti studentui Pranciškui Bilevičiui ruošti šventimams mokslo metų pabaigoje (Germ. 117, p. 346). Tik du, Marcijono Oginskio ir Minsko vaivados Jono Žabos rekomenduoti (Germ. 117, p. 696; Epp. NN. 30, p. 93–95) jėzuitai (Adomas Adamovičius ir Ignacas Žaba) šventimus gavo įprastu metu. Neaišku, ar jų artimieji paklausė generolo atkalbinėjimų, ar ilgainiui (1736–1738 m.) šiuo klausimu Draugijos vyresnieji užėmė griežtesnę poziciją<sup>28</sup>. Atskirai minėtinas ypatingas atvejis – naujoko šventimai: pirmųjų naujokyno metų pabaigoje (1728 m.), prašant vyskupui Jurgiui Kazimierui Ancutai, šiuos šventimus gavo į Draugiją įstojęs garbaus amžiaus didikas Vincentas Valavičius (1670–1737); generolas buvo pavedęs spręsti šį klausimą Lietuvos provincijolui (Germ. 117, p. 360).

Šventimų paankstinimo išimtims giminingi pavieniai prašymų atvejai susiję su neopresbiterių primicijomis ir atostogomis tėvų namuose. Antai Vitebsko pilies viršininkas Juozapas Luskina 1732 m. prašė leidimo Mykolui Viežbickiui atvykti primicijų į Vitebską. Generolas atsakė, kad paprastai tokiais atvejais būdavo atsakoma neigiamai, tačiau, norint parodyti malonę šeimai, sprendimą šiuo reikalu įgaliotas priimti provincijolas (Germ. 117, p. 471). 1733 m. Brastos kaštelionui Valerijonui Antanui Žabai generolas rašė nenorįs išleisti jo sūnaus atostogoms (tokią praktiką ypač suvaržiusi pastaroji generalinė kongregacija), tačiau atsakyti negalįs – su sąlyga, kad tai bus ne atostogos, o tėvo aplankymas, ir kad tėvai sūnaus namuose ilgai neužlaikys (Germ. 117, p. 491). Atrodo, kad tėvai nepraleisdavo progos tokiomis malonėmis papiktnaudžiauti. 1740 m. generolas kreipėsi į kunigaikštį Marcijoną Oginskį, perduodamas provincijolo prašymą (ir pats prašydamas) nors trumpam iš dvaro išleisti sūnų t. Pranciškų Oginskį, kuriam buvo leista pabūti dvare, kol provincijolas nenurodys kokių nors keblumų. Paaiškėjus, kad t. Pranciškus rezidavo tėvo dvare ištisą pusmetį, o ir prieš tai labai dažnai apsistodavo pas tėvus ar kitus

<sup>28</sup> 1736 m. atsakydamas Marcijonui Oginskiui dėl br. Adamovičiaus, generolas pastebėjo, kad prieš trejus metus paties prašytojo (?) išdėstytos priežastys tokio sprendimo neskatino (*sane dissuaderunt*), be to, ypatinga malonė ateityje galėtų atnešti rimtos žalos pačiam br. Adomui. Reikalas pirmiausia aptartinas su provincijolu, kuriam generolas siunčias laišką tuo pačiu paštu. Žr. ARSI, Germ. 117, p. 696.



giminaičius, generolas išreiškė rūpestį dėl to kylančiais pavojais vienuoliniam pašaukimui ir prašė leisti t. Pranciškui pagyventi jėzuitų bendruomenėje, kad artėjant jo galutiniams įžadams Jėzaus Draugijoje šis galėtų pateikti įprastą vienuolinio gyvenimo liudijimą (Epp. NN. 31, p. 259–260).

#### PRAŠYMAI PRIIMTI ARBA GRAŽINTI Į DRAUGIJĄ

Iš katalogų žinomos „plikos“ jėzuitų priėmimo į Draugiją datos neleidžia išvelgti ir permąstyti kandidatų aspiracijų ir priėmimo aplinkybių; už oficialios informacijos ribų lieka ir nerealizuoto pašaukimo atvejai. Sprendimą dėl priėmimo į Draugiją paprastai priimdavo vietos jėzuitų vyresnieji, tad į generolą kreiptasi tik ypatingais atvejais, pvz., kai kandidatas buvo jaunesnis nei reikalaujama. 14-mečiui kauniečiui bajoraičiui Zigmantui Dževieckiui patarta melstis, tobulėti ir laukti (Epp. NN. 7, p. 513); jis buvo priimtas po metų (1680), tačiau 1685 m. Draugiją paliko. 1755 m. į Draugiją pasiprašiusiam retorikos klasės mokiniui, Lydos pavieto bajoraičiui Steponui Kaminskiui taip pat atsakyta, kad veikiausiai reikėtų sulaukti „pilnametystės“ (Epp. NN. 34, p. 424); jis įstojo po metų, o dar po metų mirė. Užtat norą tapti jėzuitu 1677 m. išreiškęs retorikos klasės mokinys Petras Puzina, pavedus sprendimą provincijolui (Epp. NN. 7, p. 457), buvo priimtas nedelsiant – būdamas vos trylikametis. 1695 m. dėl kitų, su amžiumi nesusijusių priežasčių (matyt, norint įsitikinti neofitų pastovumu) liepta palaukti (net penkerius metus!) dviem iš Livonijos kilusiems jaunuoliams Pflokams, Mykolui ir Teofilui, išsižadėjusiems Liuterio klaidų ir pasiruošusiems palikti tėvą ir pasaulį (Germ. 116, p. 249). Vis dėlto, kaip matyti iš kitų šaltinių, broliai buvo priimti į Draugiją (provincijolo sprendimu?) nedelsiant – dar iki tol, kol buvo duotas šis generolo atsakymas.

Kita prašymų grupė susijusi su teisiniais keblumais, trukdančiais priimti į Draugiją – apskritai arba įprasta tvarka. 1680 m. Jonui Stanislovui Vrublevskiui iš Kražių atsakyta, kad galimybę įstoti atidedanti kliūtis dėl duoto įžado (Epp. NN. 7, p. 536), tačiau 1681 m. šis kandidatas buvo priimtas. Kitais atvejais, kuomet kliūtis negalėjo būti pašalinta ar generolo dispensuota, aspirantams tiesiai šviesiai linkėta gyventi pasaulyje arba pasirinkti kitą vienuoliją. Dėl gimimo „defektų“, paveldėtų iš protėvių (*ab impedimento, ex*

*Proavum suorum natalibus profecto*), taip 1690 m. atsakyta retorikos klasės mokiniui, Lietuvos bajoraičiui Jokūbui Pavlovskiui iš Gardino (Germ. 116, p. 117). Negalėdamas dispensuoti nuo su gimimu / kilme susijusios kliūties, neleidžiančios būti priimtam į Draugiją, 1683 m. generolas patarė Pranciškui Stanislovui Lukoševičiui stoti į kitą vienuoliją (Epp. NN. 7, p. 631). Prašytojo, matyt, būta atkaklaus: 1684 m. generolas perspėjo Lukoševičių nevykti į Romą ir be reikalo nepatirti nepatogumų ir pavojų, nes jis negalės būti išklaustas (Epp. NN. 7, p. 691)<sup>29</sup>. Lieka neaišku, kokia galėjo būti ši kliūtis – gal žydiška kilmė?

Kelis prašymus priimti į Draugiją generolui pateikė vyresnio amžiaus kandidatai. 1716 m. dėl priėmimo kreipėsis 52 m. amžiaus Sedos parapijos klebonas Jonas Varanavičius, pavedus sprendimą provincijolui (Germ. 117, p. 81), buvo priimtas į Draugiją ir joje nugyveno dar 17 metų. Tuo tarpu pasaulimą pajutęs pasaulietis, Minsko stovyklininkas Danielius Filipovičius, matyt, neįveikė jam iškilusių kliūčių – būtinybės gauti žmonos sutikimą ir dispensą dėl senyvo amžiaus (Germ. 117, p. 88).

1700 m. priimamas į Jėzaus Draugiją pasiprašė Vilniaus kanauninkas Martynas Bialozoras; jei įstoti neleistų amžius ir jėgos, reiškė norą apsigyventi jėzuitų namuose kaip vienas iš bendruomenės narių, tačiau išlaikydamas savo garbingą statusą. Į tai generolas atsakė turįs išgirsti provincijolo (ir kitų provincijos tėvų?) nuomonę (Germ. 116, p. 465–466). Draugijos nariu kanauninkas Bialozoras netapo; ar apsigyveno kokiuose nors jėzuitų namuose, nežinoma. Panašus Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco 1617 m. mėginimas gauti rezidento iki gyvos galvos statusą Feraros jėzuitų kolegijoje nepavyko. Išvykęs į Paduvą gydytis ir minties grįžti į tėvynę atsisakęs (sveikata visai silpna ir išsekusi, o kelias labai ilgas, viršijantis jėgas) vyskupas norėjo savo lėšomis prie kolegijos pastato pristatyti dviejų trijų kambarių priestatą, kuriame būtų

<sup>29</sup> Pranciškus Stanislovas Lukoševičius tapo diecezinio dvasininku – Žemaičių vyskupijos kunigu. Vilniaus universitete jis gavo filosofijos bakalauro (1684) ir magistro (1686) bei teologijos bakalauro (1689) laipsnius ir publikavo filosofijos magistro tezes (1686). Vėliau minimas kaip Žemaičių vyskupo konsistorijos notaras (1697–1698), 1705 m. atliko generalinės vizitacijos notaro pareigas. Buvo Radviliškio klebonas (min. 1698–1705), Šeduvos altarista ir Šeduvos dekanato dekanas (min. 1705). XVIII a. pradžioje fundavo Žemaičių katedros kapitulos prelado kantorius beneficiją ir pats tapo pirmuoju prelatu kantoriumi. Gyvenimo pabaigoje ėjo Plungės klebono pareigas. Informacija iš XVII–XVIII a. Žemaičių vyskupijos dvasininkų struktūruotų biogramų rinkinio, Liudo Jovaišos asmeninis archyvas.

gyvenęs su vienu tarnu, savo lėšomis padengdamas gyvenimo kolegijoje išlaidas ir žadėdamas po mirties visą auksą, sidabrą ir apyvoką palikti vietos jėzuitų bendruomenei. Matyt, norėdamas padaryti įspūdį generolui, laiške vyskupas Pacas išvardijo ir savo nuopelnus jėzuitų įsikūrimui Žemaitijoje (Epp. Ext. 16, l. 271r-v, 272v). Ar dėl generolo nepritarimo, ar dėl kitų priežasčių vyskupo Paco sumanymas nebuvo realizuotas, o pats prašytojas 1624 m. mirė privačiuose namuose Paduvos mieste.

Generolo korespondencijoje gausa išsiskiria atsakymai į prašymus pakartotinai priimti į Draugiją. 1622–1755 m. laikotarpiu tokius prašymus pateikė 25 asmenys (tik du iš jų – broliai; likusieji paliko Draugiją būdami klierikai arba turėdami kunigo šventimus); 4 iš jų į generolą kreipėsi dukart, o vienas – net tris kartus. Dviem trečdaliais atvejų (17 iš 25) prašymai (ar pirmieji prašymai) buvo pateikti netrukus (iki 2 metų) nuo atleidimo; dar penki asmenys kreipėsi praėjus 4–5 metams. Tik trys prašytojai kreipėsi po geroko laiko tarpo – po 8 (Baltazaras Saladzevičius), beveik 20 (Motiejus Aloyzas Kuncevičius) ir net 29 (Mykolas Jeronimas Obrynskis) metų. Prašymai buvo kartojami ilgai nelaukiant – 1–5 metų laikotarpiu, išskyrus Stanislovo Ditrichovskio atvejį, kuomet antrasis prašymas dėl galimybės sugrįžti į Draugiją pasiūstas praėjus net dviem dešimtmečiams (1673–1693 m.).

Pasitelkus buvusių jėzuitų biografinius duomenis, matyti, kad iš 25 korespondencijoje figūruojančių asmenų į Draugiją buvo pakartotinai priimtas vienintelis – klierikas Jurgis Ignacas Boltzas (1673–1710; įstojo 1694, atleistas 1696, pakartotinai priimtas 1700). Į jo prašymą 1696 m. generolas reagavo gana palankiai – jis pats džiaugėsi dėl noro grįžti, tačiau nuspręsią vietos vyresnieji, kurie ir atleidę Boltzą iš naujokyno (Germ. 116, p. 276–277). Teigiamo sprendimo, kaip matyti iš katalogų, prašančiajam teko palaukti bemaž ketverius metus. Pastebėtina, kad nė karto generolas neatsakė teigiamai; dažniausiai (kaip ir Boltzo atveju) jis palikdavo lemiamą sprendimą provincijolui, geriausiu atveju švelniai rekomenduodamas prašytoją (Saladzevičiaus prašymas 1623 m. pavestas Lenkijos provincijolui, Germ. 113-I, p. 124). Priešingai, keliems prašytojams atsakyta iš esmės neigiamai. 1643 m. Stanislovui Poniatovskiui pranešta, kad vėl priimti nieku būdu negalima dėl priežasčių, dėl kurių šis buvęs atleistas (*nulla ratione expedit ob causas, propter quas D. V. dimissa est*, Germ. 113-II, p. 898); Simonui Dembovskiui 1644 m. patauta likti dabartiniame luome arba nukreipti mintis kita kryptimi, nes kelias

į dangų esąs atviras iš bet kur (*Patet undelibet ad caelum via*, Germ. 113a, p. 16); 1755 m. tuomet jau Misijos kongregacijos nariu tapusiam Steponui Jasinskiui nurodyta tarnauti Dievui ir rūpintis sielos išganymu už Draugijos ribų (Epp. NN. 34, p. 417).

Standartinis generolo atsakymas būdavo rezervuotas – patariantis nekeisti dabartinio statuso ir nesuteikiantis daug vilčių būti pakartotinai priimtam, tačiau paliekantis teorinę galimybę įtikinti provincijolą ketinimų rimtumu. Generolas akcentuodavo, kad Draugijoje vertinamas pastovumas, todėl nariai nelengvai atleidžiami, tačiau nelengvai ir grąžinami (Germ. 117, p. 384); antrąkart besiprašančiųjų nenorima priimti taip pat, kaip ir jau pabuvousių kitose vienuolijose (Germ. 117, p. 384). Kartais pabrėžtos konkretnės aplinkybės, pvz., istorinės situacijos netikrumas, verčiantis priimti į Draugiją kuo mažiau narių (1673 m. kun. Ditrichovskiui: *ea nunc sunt tempora, ut quam paucissimos recipere oporteat, rebus tanto in discrimine versantibus*, Epp. NN. 7, p. 345), ar besiprašančiojo einamos pareigos, leidžiančios labai daug prisidėti platinant Dievo garbę (1674 m. taip atsakyta kun. M. A. Kuncevičiui, Epp. NN. 7, p. 357–358; 1719 m. kun. Jonui Maslovskiui patarta likti jam pasiūlytoje parapijoje, Germ. 117, p. 178). Galbūt griežčiau žiūrėta į prašymus tų, kurie patys pasitraukė iš ordino, o ne buvo atleisti vyresniųjų iniciatyva (*Interim tamen etiam dissimulare non possum, aegre me adduci solere ad recipiendos illos, qui sponte sua Societatem reliquerunt*, Germ. 116, p. 795).

Kai kuriais atvejais generolo atsakymuose paminimos konkrečios buvusių Draugijos narių atleidimo / išėjimo aplinkybės. Klierikas Jurgis Beresnevičius buvo atleistas, nes atsisakė paklusti vyresniesiems (o tai Draugijoje esąs esminis dalykas – *quod inter nos, ut dicam, capitale est*) ir nieku būdu negalėjo būti įtikintas vykti į naujokyną (Epp. NN. 7, p. 419), klierikas Martynas Vardzinskis – dėl girtuokliavimo (Epp. NN. 7, p. 459), br. Kazimieras Rymanskis – dėl pabėgimo pas pasauliečius ir buvimo ten ilgą laiką (Epp. NN. 7, p. 459), kun. Kazimieras Ignacas Lipinskis – dėl sveikatos bėdų (*debilitas capitis infirmitasque*, Germ. 116, p. 15, o kun. Lukas Ginčevskis sakėsi pabėgęs dėl vyresniojo nežmoniškumo (Epp. 32, p. 6). Vertindamas skundus dėl blogo vyresniųjų elgesio (Ginčevskio, Rymanskio atvejai), generolas dėl to apgailėstavo, tačiau nelaikė šios priežasties pakankamu pagrindu palikti vienuoliją. Beresnevičiaus atveju nepateisintas ir nederamas elgesys su atleidžiamuoju (*maior enim vel abeuntibus charitas praestari a nobis consuevit*), tačiau jis taip pat nesuteikė

pagrindo grąžinti į Draugiją. Kai kuriems atgal besiprašantiems eksjėzuitams (pvz., br. Jokūbui Bucevičiui, Epp. NN. 7, p. 533) generolas nurodydavo atlyginti vienuolijai padarytą žalą; kiti (pvz., kun. J. Maslovskis, Germ. 117, p. 178, 200) jau būdavo tai padarę – pripažinę savo klaidas, pakeitę elgesį ir viešai atsiteisę už andainykščius ekscesus. Vienas tokių buvo Aleksandras Olizarovskis, 1636 m. iš Draugijos atleistas klierikas. Studijuodamas Grace jis uoliai rūpinosi pasitaisyti ir įrodyti savo gerą elgesį tenykščiams tėvams jėzuitams; 1637 m. generolas gyrė tokias pastangas ir tvirtino, kad taip lengviau būsią gauti Austrijos provincijolo, su kuriuo reikėsią tartis šiuo reikalu ir kuriam generolas suteikiąs galią nuspręsti, leidimą (Germ. 113-II, p. 718–719). Kadangi dėl kandidatų gausos į Austrijos provinciją Olizarovskis buvo nepriimtas, po poros mėnesių generolas rašė, kad jis galįs prašytis į kitas provincijas – šiuo reikalu Austrijos provincijolui duotas raštas-leidimas galiojąs ir visose kitose provincijose (Germ. 113-II, p. 731). Kaip žinia, Olizarovskis į Draugiją nebegrįžo, tačiau, matyt, išlaikė su ja gan gerus santykius ir ryšius, nes tapo vienu pirmųjų civilinės teisės profesorių Vilniaus jėzuitų universitete.

Atskirai minėtini atvejai, kuomet norinčiuosius įstoti arba grįžti į Draugiją užtarė kitas asmuo – Vilniaus vyskupas koadjutorius Juozapas Stanislovas Sapiega. Jam prašant ir generolui tarpininkaujant 1752 m. buvo gauta popiežiaus dispensa, leidusi provincijolui priimti į naujokyną br. Juozapą Jendžejevskį (1717–1791), žinomą muziką, Polocko muzikantų bursos prefekto padėjėją. Antruoju atveju sprendimą dėl Jono Skorulskio, norinčio grįžti į Draugiją, generolas 1747 m. pavedė provincijolui, kad šis ištirtų užtariamąjo pašaukimą ir, jei ką, priimtų jį į naujokyną<sup>30</sup>.

Gana gausios generolo korespondencijos priėmimo į Draugiją klausimais fone į akis krenta du priešingo turinio leidimai. Jais t. Andriejui Hončeliui Mokrskiui 1647 m. leista pereiti į kitą, griežtesnės gyvensenos regulinių kanauninkų vienuoliją – iš pradžių į Šventosios Dvasios, netrukus po to – į Laterano kanauninkų ordiną (Germ. 113a, p. 92, 102–103).

<sup>30</sup> Enciklopediniai duomenys rodo, kad klierikas Jonas Skorulskis (g. 1720) į Jėzaus Draugiją buvo priimtas 1736 m. ir atleistas tik 1754 m. Galbūt jis ir 1746 m. buvo atleistas ir grąžintas atgal per labai trumpą laiką, nepraėjus nė metams? Tokiu atveju žinia apie šį išėjimą ir grąžinimą kataloguose galėjo likti neužfiksuota.

Du (1672 ir 1680 m.) tėvo generolo atsakymai Baltarusijos sufraganui Mikalojui Slupskiui (Epp. NN. 7, p. 318, 519) byloja apie tai, kad šis dignitorius buvo užsidegęs plėsti nepaprasto gyvenimo jėzuito Mikalojaus Lancicijaus garbę. Iš šių tekstų matyti, kad Slupskis buvo didelis Lancicijaus bičiulis (*P. Nicolai Lancicii, sibi olim, dum viveret, amicissimi*) – galbūt tai sietina su paskutiniaisiais Lancicijaus gyvenimo metais Kaune, kur Slupskis tuo metu ėjo parapijos klebono pareigas. Iš generolo atsakymų atrodo, kad Slupskis jį ragino paskelbti kažkokią Lancicijaus biografiją (tikėtina, Kazimiero Kojalavičiaus parašytą, tačiau Romos revizorių 1673 m. neaprengtą, išlikusią ARSI, Vitae 25). Generolas džiaugėsi tokiu rūpesčiu ir t. Lancicijaus atminimu, kurį norima išgelbėti nuo užmaršties, tačiau pabrėžė, kad tai, kas parašyta ir atsiųsta, pirma turį peržiūrėti cenzoriai (?). Tada būsiąs patenkintas ir Slupskio, ir daugelio kitų troškimas, reikią tik truputėlį luktelti teisingumo ir gėrio vardan. Antrame laiške generolas minėjo kai kurias kliūtis (*nondum tamen sic digeri penitus illa p. Nicolai acta potuerunt, ut volebamus*) ir kitus, bendro pasitarimo pareikalavusius dalykus, tačiau žadėjo neapleisti rūpesčio šiuo reikalu ir Slupskio troškimą turėti omenyje.

Keli generolo atsakymai susiję su Lietuvos ir Lenkijos jėzuitų provincijų reikalais. Vyskupas Eustachijus Valavičius 1621 m. kreipėsi dėl Varšuvos namų priklausomybės (galbūt rūpinosi, kad profesų namai nebūtų priskirti Lenkijos provincijai; Germ. 113-I, p. 24–25), o Pinsko kolegijos fundatorius A. S. Radvila 1632 m. įtikino ligi tol dvejusį generolą naujuosius namus priskirti Lietuvos provincijai (Germ. 113-II, p. 486). Zardeckiams iš Brastos pavieto 1692 m. rašyta, kad jų brolis t. Aleksandras Zardeckis turįs užbaigti prieš 2 metus pradėtą Brastos konvikto fundacijos reikalą; sutvarkęs reikalus Lietuvoje, t. Aleksandras grįšiąs į Lenkiją ir šeimos troškimai būsią patenkinti (Germ. 116, p. 164). Šios žinios interpretavimas problemiškas: iš atsakymo atrodytų, kad šeima pageidavo, jog Lenkijos provincijos (jai priklausė Brastos kolegija) narys reziduotų kur nors arčiau jų, Lenkijoje, tačiau t. Zardeckis (1653–1714) buvo Lietuvos provincijos narys, 1687–1692 m. rezidavęs Drohičine, o vėliau pramaišiu – jėzuitų namuose Lenkijoje (Plocke, Pultuske, Drohičine) bei Lietuvoje (Nesvyžiuje, Minske, Gardine) ir fundavęs jo garbei *Zardecianus* pavadintą konviktą, tačiau ne Brastos, o Drohičino kolegijoje.

1643 m. generolas kreipėsi į Nesvyžiaus kunigaikštį A. L. Radvilą – paprašė duoti nurodymą įvykdyti jo tikro brolio, velionio Maltos riterio Zigmano Karolio testamentinę valią, t. y. išmokėti 2000 vengriškų auksinų (Germ. 113-II, p. 917–918). Kitais atvejais generolo pavieniai kontaktai buvo susiję su dvasingesniais dalykais. 1686 m., atsižvelgęs į aplinkybes (nors šiaip esą netikslinga), Jėzaus Draugijos vyresnysis patenkino Kijevo unitų metropolito Kiprijono Žochovskio prašymą paskirti kelis tėvus jėzuitus bazilijonų naujų formacijai (Germ. 116, p. 30). 1688 m. Brastos brigičių abatei Elzbietai Palubinskytei, pageidavusiai jėzuitų nuodėmklausių, atsakyta, kad Draugijos nariams nuolatos apsiimti šias pareigas draudžia vienuolijos nuostatai, tačiau extraordinariniais nuodėmklausiais būti galėtų – dėl to reikalas rekomenduojamas provincijolui, kad šis, kiek įmanoma, pagelbėtų (Germ. 116, p. 70). 1699 m. apie šv. Ignaco gerbimą ir per šv. Ignaco vandenį (?) teikiamas – tiek katalikams, tiek nekatalikams – geradarybes pranešusiam Židikų (Kražių jėzuitų kolegijos valdose esančio miestelio) parapijos klebonui Stanislovui Beržanskiui (vėliau – Žemaičių kanauninkui ir oficijolui bei vyskupijos administratoriui) generolas mielai suteikė ko prašomas ir pasiuntė kažkokią šv. Ignaco relikviją (?), pridėdamas dar ir medaliuką su mirties valandai skirtais atlaisdais (Germ. 116, p. 368).

Būdamas dvasinių dalykų „administratorius“, išimtiniais atvejais generolas atlikdavo eilinio jėzuito – artimo dvasios bičiulio ir patarėjo – vaidmenį. Tuo pasižymi 1610–1614 m. generolo Claudio Acquavivos rašyti laišakai (italų kalba!) Onai Ketlerytei-Radvilienei (Epp. NN. 2, l. 116v, 127r, 139r-v). Tai lėmė numanoma šių asmenų pažintis, Alberto Radvilos našlei lankantis Romoje. Paskutiniajame laiške, rašytame du mėnesiai prieš mirtį, generolas guodė didikę dėl patiriamo suspaudimo (*tribulazione*). Tėvas Acquaviva ragino Radvilienę į išgyvenimus žvelgti viltinai, įžvelgti juose ypatingą Dievo meilę, ruošiančią laimingai amžinybei; matyt, klausiamas generolas pridėjo kelis žodžius ir apie savo sveikatą – kad kol kas laikosi vidutiniškai. Tokią Acquavivos dvasinio vadovavimo praktiką tęsė ir jo įpėdinis, Muzio Vitelleschi. Pinsko unitų vyskupą Rapolą Korsaką, kuris esą ne vien laišku, bet ir ašaromis išreiškė savo skausmą dėl to, ką aptiko vizitacijos Brastoje metu, generolas 1636 m. guodė šv. Augustino žodžiais – jei sugedimo esama tarp dangaus angelų, nereikią stebėtis žemėje gyvenančių žmonių trapumu (Germ. 113-II, p. 653).

## IŠVADOS

Straipsnyje aptarta Jėzaus Draugijos generalinio vyresniojo korespondencija su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiais, atskleidžianti lig šiol specialiai netyrinėtą ir bene mažiausiai pažįstamą Romos jėzuitų archyvo lituanistinę klodą – įdomi vienuolijos ryšius su Lietuvos visuomene liudijančių šaltinių sankaupa. Viena vertus, ji papildo žinomus serijinius biografinius pačių jėzuitų šaltinius, įgalindama interpretuoti „plikus“ asmenų priėmimo į Jėzaus Draugiją, jų šventimų ir paskyrimo tam tikroms tarnystėms faktus. Kita vertus, šiame epistolikos masyve atsiskleidžia jėzuitų ir įvairių LDK visuomenės atstovų (daugiausia – socialiniam elitui priskirtinų asmenų) abipusių interesų sampyna (materialinės ir politinės pasauliečių paramos poreikis, jėzuitų dvasinių patarnavimų ir dvasinių privilegijų troškimas) ir tarpusavio bendravimo modeliai (paslaugus patarnavimas, konfliktai, kompromisai). Galiausiai pavieniai laišakai teikia papildomos biografinės informacijos apie vieną kitą svarbesnę istorijos veikėją (pvz., Žemaičių vyskupą Mikalojų Pacą, Vilniaus universiteto civilinės teisės profesorių Aleksandrą Aaroną Olizarovskį).

Lituanistinio jėzuitiškosios epistolikos rinkinio apžvalga savo ruožtu išryškina Jėzaus Draugijos generalinio vyresniojo *modus procedendi* – siekį į įvairias situacijas reaguoti lanksčiai, apdairiai, diplomatiškai, atsižvelgti į aplinkybes, dažnai lemiamą sprendimą pavedant (bent oficialaus deklaravimo lygmeniu) vietos jėzuitų vyresniajam (provincijolui). Toks epistolikoje regimas tėvo generolo portretas primena šv. Ignaco veikimo ir vadovavimo būdą ir vargiai turi ką bendro su stereotipiniu globalaus centralizuoto ordino vyresniojo – savo galiomis primenančio absoliutinį monarchą, arbitraliai priimančio sprendimus, reikalaujančio besąlygiško klusnumo – įvaizdžiu.

### ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI)

Epistolae Nostrorum: 2, 4, 6–8, 10–12, 30–34

Epistolae Externorum: 15–17, 36

Germania: 113-I, 113-II, 113a, 114–117

Lituania: 6, 56–58 (Catalogi breves provinciae Lithuaniae)

Polonia: 77-I



## PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

*Baltų religijos ir mitologijos reliktai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVIII a.: Šaltinių rinkinys*, sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016.

*Historia Passionis Christi, punctatim animae devotae per tres libros et capita exposita, auctore [...] Alberto Stanislao Radzivillo [...]*, Varsaviae: in officina Georgii Försteri, 1655.

## LITERATŪRA

BIEŚ ANDRZEJ PAWEŁ SJ, DANIELUK ROBERT SJ, GRZEBIEŃ LUDWIK SJ, INGLOT MAREK SJ, *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1: *Polonica*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002; t. 3: *Germania*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006; t. 4: *Varia*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.

*Capolavori della storia della devozione a San Casimiro: Lituania–Italia: Catalogo = Masterpieces of the History of the Veneration of St. Casimir: Lithuania – Italy: Catalogue*, testo della mostra a cura di / compiler and author of the text Sigita Maslauskaitė-Mažylienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2018.

DE DALMASES CÂNDIDO, *Tėvas Ignacas*, iš vokiečių kalbos vertė Danutė Budreikaitė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.

*Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.

JARCZYKOWA MARIOLA, *Korespondencja i literatura okolicznościowa w kręgu magnaterii Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019.

JATULIS PAULIUS, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. VII, Roma, 1972, p. 235–267.

JOVAIŠA LIUDAS, „Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae“, in: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, sudarė Martynas Jakulis, (*Bažnyčios istorijos studijos*, IX), Vilnius, 2018, p. 83–167.

JOVAIŠA LIUDAS, „Marijos sodalijijos Lietuvoje XVI–XVIII a.“, in: *Laiškai bičiuliams*, 2010 pavasaris-vasara, p. 14–18.

KEMPA TOMASZ, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000.

MARIANI ANDREA, „Aktywność jezuickich kapelanów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką“, in: *Rocznik Lituaniistyczny*, t. 1, 2015, p. 37–82.

O'MALLEY JOHN W., *The First Jesuits*, Harvard University Press, 1993.

RABIKAUSKAS PAULIUS, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.

SMILGEVIČIUS KĘSTUTIS, „Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600): galia katalikybės tapsmo ir sklaidos tarnystėje“, in: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, sudarė Martynas Jakulis, (*Bažnyčios istorijos studijos*, IX), Vilnius, 2018, p. 29–82.

## Correspondence Between the Superior General of the Society of Jesus and the Citizens of the Grand Duchy of Lithuania: Subjects and Addressees

### *Summary*

The article surveys the content of the corpus of written communication between Father General of the Society of Jesus and the 'externs' (non-Jesuits) from the Grand Duchy of Lithuania, which covers the period of the seventeenth–mid-eighteenth century and is preserved in the collections 'Germania' (ca. 250 letters of the Father General), 'Polonia' (six letters of Lithuanian magnates), 'Epistolae Nostrorum' (ca. 100 letters of the Father General), and 'Epistolae Externorum' (30 letters of the Lithuanian magnates) in the Roman Archives of the Society of Jesus. On the margins of the mainstream analysis, some details concerning the process of communication (for example, oral messages, ways and terms of delivery of the letters) are noted.

The correspondents of the Father General were predominantly either magnates of the Grand Duchy of Lithuania (both secular lords and Catholic bishops of Latin and Greek rites) or male individuals of different ages and social status. In most cases, the latter appealed (usually once, but sometimes as many as two and even three times) to the General asking for admission (or re-admission) to the Society. It is worth noticing that the request of only one ex-Jesuit (out of 25 who asked for readmission and letters to whom were preserved) was finally accepted.

The main topics dealt with the magnates were matters concerning new donations for the Society, pleas of the nobles for the assignment of (certain) Jesuits for certain offices (predominantly private chaplains of the court) and providing them with certain dispensations (for instance, privileges of anticipation of the holy orders), as well as granting secular benefactors with spiritual graces of the Society. Other cases include reciprocal recommendations and requests for mediation, while more formal letters express gratitude, greetings, and condolences.

The last group of letters addressed to the persons of different social status (mostly secular nobles, clergymen, members of other religious orders) deal with conflicts between the addressees and communities or individual members of the Society of Jesus. It is notable that in these cases, as well as in the majority of others, Father General normally would not give a definitive answer. He usually

entrusted Father Provincial with the final decision, sometimes promising just some sort of a (weaker or stronger) recommendation. Only in rare cases did Father General express his clear opinion and provide corresponding orders.

KEYWORDS: Society of Jesus; Father General of the Society of Jesus; Grand Duchy of Lithuania in the seventeenth to mid-eighteenth centuries; epistolary corpus.

Gauta 2020 11 01

Priimta 2020 12 17